

antonie bloom

despre
credință
și îndoială

CATHISHA

Mitropolitul ANTONIE AL SUROJULUI (în lume, Andrei Borisovici Bloom) s-a născut pe 19 iunie 1914, la Lausanne, în familia unui diplomat rus. Mama mitropolitului era sora compozitorului rus A. N. Skriabin. Copilăria viitorului mitropolit a stat sub semnul nesiguranței și al suferinței proprii familiilor de emigranți din acea vreme. Primii ani ai copilăriei și i-a petrecut în Persia, iar după o perioadă de peregrinări s-a stabilit, împreună cu familia, în Franța. A absolvit Facultățile de Biologie și Medicină la Sorbona. În 1939 este înrolat ca medic chirurg în armata franceză, făcând parte din gruparea antifascistă. În perioada războiului, mai exact în 1943 este tuns călugăr în taină, iar în 1948 este hirotonit preot și trimis ca misionar în Anglia. Din 1957 devine episcop, iar din 1962, arhiepiscop al nou-înființatei eparhii a Surojului (subordonată canonic Patriarhiei Moscovei). În 1966 este ridicat la rangul de mitropolit.

Mitropolitul Antonie este cunoscut și iubit în întreaga lume atât de credincioșii ortodocși, cât și de eterodocșii în mijlocul cărora i-a fost hărăzit să trăiască și să propovăduiască. A adormit în Domnul în 2003, în Anglia, după o viață slujită lui Hristos, lăsând în urmă o bogată operă și chipul unui arhiereu-model al vremii sale.

ANTONIE BLOOM
Mitropolitul Surojului

Despre credință și îndoială

Traducere din limba rusă de
Mihai Costiș

Ediție îngrijită de
Ieromonah Savatie Baștovoi

CATHISHA

Redactor:

Elena Marinescu

Copertă:

Ierom. Savatie Baştovoi

Cuvîntul traducătorului

Traducerea s-a făcut după originalul în
limba rusă: CELOVEK PERED BOGOM.

© Ierom. Savatie Baştovoi

© Editura Cathisma, pentru prezenta
ediție, București, 2007
cathisma@mail.ru

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României**

ANTONIE DE SUROJ, MITROPOLIT

Despre credință și îndoială / Antonie
Bloom, mitropolitul Surojului ; trad. din lb. rusă:
Mihai Costiș; ed. îngrij.: ieromonah Savatie Baș-
tovoi. - București : Cathisma, 2007
ISBN 978-973-88143-8-7

I. Costiș, Mihai (trad.)

II. Savatie Baştovoi, ieromonah (ed.)

286.3(498)

234.26

O dată, la o conferință cu mai mulți vorbitori, mitropolitul Antonie a venit cu deșteptătorul pentru a-și onora obligația de a nu vorbi mai mult decît i-a fost rezervat. Nu a reușit să-și țină promisiunea. „Am pierdut simțul timpului”, a replicat dînsul cu seninătate atunci cînd i s-a arătat cu discreție ceasul.

Vorbea despre preoție, despre responsabilitatea preotului față de credincios. Era în anii șaptezeci, la o conferință din Moscova, în cadrul uneia din puținele sale vizite în patrie. E de la sine înțeles sentimentul duios cu care și-a revăzut concetățenii, de fapt, puținii concetățeni, „turma cea mică”, venită, în pofida opre-

liștilor generate de către regim, să-l asculte pe el, emigrantul alb, disidentul, predicatorul de la BBC, occidentalul, intrusul...

Cea mai mare parte a alocuțiunii sale însă mitropolitul a dedicat-o unei critici aspre a publicului din fața sa, acesta fiind alcătuit mai cu seamă din clerici – un public „politic”, pierdut în capcane ideologice, ce se aștepta oarecum să fie mîngîiat pe cap, lăudat pentru dîrzenie, curaj, devotament, dăruire. Timp de mai bine de o jumătate de oră, deși avea rezervate doar zece minute, vlădica Antonie a desființat mitul martirajului politic, într-o țară în care Biserica era văzută, mai ales de „ai săi”, ca partid de opoziție, ca o mișcare de rezistență.

Greșeală tactică? Sfidare? Dacă e greșeală, atunci e greșeala profetului ce profețește în țara sa, iar dacă e sfidare, e sfidarea lui Pavel: „Nu știți, oare, că noi vom judeca pe îngeri?” Teama că omul își va uita această supremă vocație, măreție, demnitate și responsabilitate este unul din motivele frecvente ce transpar și în acest prim volum al unei culegeri intitulate generic „Omul în fața lui Dumnezeu”, selectate în ordinea „devenirii” creștine, din care publicăm aici partea dedicată temei credinței și îndoielii.

Afinitățile cu Apostolul Neamurilor nu se încheie aici. „Viul grai”, atît de prețuit de ambii, cheia înțelegerii amîndorura, este singurul „document” adevărat pe care vlădica Antonie l-a lăsat moștenire. „Ca o scrisoare primită de la un om foarte drag, unde fiecare cuvînt al său ne este important, însemnat, unde fiecare cuvînt îl purtăm în inimă ca pe un cîntec” – așa a înțeles vlădica Antonie Evanghelia, dar și epistolele marelui său înaintaș și așa s-a străduit să le repovestească.

Din acest unghi, literaturizarea prediciilor mitropolitului Antonie, iar – mai cu seamă – traducerea lor într-o altă limbă trebuie văzute ca o tentativă de a da dinamicii (poate e cazul să spunem: „dynamicii antoniene”, avînd în vedere nuanțarea specifică a termenului în discursul ierarhului) o formă statică și de a merge astfel împotriva autorului însuși.

Rugăm, așadar, cititorul să facă el însuși corecția de rigoare de la limba scrisă la cea vorbită, de la duhul rigid al literei la cel viu și liber al cuvîntului vorbit, „născut dintr-o tăcere profundă”.

Traducătorul

Despre credință¹

**Credința nereligioasă. Credința și
încrederea în om. Credința în sine.**

Vorbind despre credință ne gândim de fiecare dată la credința în Dumnezeu. De fapt, există și credința în om, iar această credință în om influențează viața noastră cel puțin la fel de persistent și la fel de profund ca și credința în Dumnezeu. Mai mult ca atât, în Dumnezeu nu cred toți, pe când pentru a trăi printre oameni este cu neputință fără credința în om.

Pe credința în om sînt bazate toate tendințele reformatoare – sociale, politice, familiale –, or, toate inovațiile pro-

¹ Face parte dintr-o serie de conferințe susținute în anul 1972, în cadrul programului de limbă rusă al BBC.

movate, fie o nouă religie sau o nouă orînduire a vieții, nu pot fi înfăptuite fără efortul uman, fără ca omul să-și depună munca sa spre realizarea a ceea ce a fost gîndit. De aceea, orice reformator, orice om care își cheamă semenii spre inovații își bazează apelul său pe credința în om; iar în lucrurile mărunte, în cotidian, totul este fundamentat pe credința în faptul că în om este ceva bun care poate să răspundă nevoilor, necazurilor, bucuriilor, care poate servi drept temelie a vieții. Despre acestea îmi doresc să spun cîteva lucruri.

Această credință nu este o credulitate, o atitudine naivă față de om ce presupune că toate sînt cu putință și e destul doar să te adresezi cuiva și acesta va răspunde. Cu toate acestea însă ea este o încredere în faptul că nu există om în care să nu găsim o veritabilă profunzime umană, nu există om în care să nu putem trezi cele bune și vrednice. La aceasta ajungem în toate domeniile vieții. Spre exemplu, în prezent observăm o revizuire a sistemului penitenciar în întreaga lume. Odinioară infractorul era închis în pușcărie pentru a fi izolat de societate; astfel, el devenea un paria.

Acum închisoarea este tot mai mult concepută ca un loc unde infractorul este ajutat să redevină om. Tocmai o astfel de atitudine poate fi numită credința în om. Această credință nu este bazată pe niște fapte evidente, pregnante; cel mai adesea este nevoie de a pătrunde în adîncuri și a întrevădea ceva ce nici nu părea a fi de găsit.

În Evanghelie sînt două exemple foarte limpezi ce ne vădesc atitudinea lui Hristos față de oameni, credința Lui în ei. În primul caz, în Capitolul 8 al Evangheliei de la Ioan, este vorba despre femeia care a fost surprinsă în adulter. Evidențele erau împotriva ei, a fost găsită făptuind fărădelegea și trebuia supusă unei pedepse aspre. Hristos nu a condamnat-o pe ea, ci a condamnat fapta ei. Nu a acceptat-o ca pe o desfrînată, ci a întrevăzut în adîncurile ei posibilitatea unei vieți noi; a întrevăzut în această femeie adulteră o castitate ce încă nu murise în ea. Cînd s-a înfățișat judecății și cînd a înțeles că păcatul ei înseamnă moarte, atunci, desigur, a realizat gravitatea faptelor sale, căci toate ce i se spuneau – că păcatul ucide, că păcatul distruge – deveneau acum realitate: ea a pă-

cătuț și trebuia, conform legilor acelor timpuri aspre, să fie ucisă cu pietre. În acel moment ea și-a dat seama că dacă i-ar fi fost dăruită viața, nu s-ar mai atinge de nimic ce înseamnă moarte. Acest lucru l-a întrevăzut Hristos și, adresându-se celor din jur, a spus: „Cel fără de păcat să arunce primul piatra!”... Și toți au plecat. Iar când a rămas doar femeia, Hristos a întrebat: „Unde sînt cei ce te osîndeau?” „Au plecat”, răspunse ea. „Nici eu nu te osîndesc. Mergi și nu mai păcătui.”

În acest exemplu vedem că Hristos a putut să vadă în om toate posibilitățile care erau acoperite de faptele sale.

Celălalt moment este la fel de frapant. Este vorba de întîlnirea lui Hristos cu Apostolul Petru după ce acesta s-a lepădat de El de trei ori. Hristos nu-l întreabă: „Regreți tu oare cele săvîrșite?”, ci „Mă iubești tu oare pe Mine?”. Petru răspunde din suflet: „Da, Doamne, Te iubesc!” Hristos însă îl întreabă aceasta de trei ori. Și, înțelegînd la un moment dat sensul acestei întrebări triple, înțelegînd că faptele, evidențele sînt împotriva sa, Petru spune: „Doamne, Tu știi toate. Tu știi că Te iubesc.” Și Hristos îl primește iarăși printre ucenicii Săi.

Oare ne este și nouă cu puțință să procedăm astfel? Sîntem oare în stare să credem că omul care a procedat urît în privința noastră are dreptul să ne spună: „Da, eu te iubesc! Nu am avut suficientă bărbăție, nu am avut destulă profunzime, destulă tărie a sufletului, însă, cu toate acestea, te iubesc și toate sînt cu puțință.”

Dacă am putea să fim astfel unii față de alții! Dacă am putea crede în semenii noștri, nefiind orbiți de faptele și acțiunile lor; nefiind asurziți de cuvintele lor, ci să le privim în tăcere sufletul pentru a găsi în ei posibila omenitate, posibila măreție umană, iar în conformitate cu aceasta să le propunem o nouă viață, să le oferim încrederea noastră și să-i chemăm să trăiască în măsură deplină demnitatea umană! Dacă am putea să avem astfel de atitudini atunci toate ar fi cu puțință la oameni, orice preschimbare, și ar veni o nouă viață pentru omenire.

Am primit de la cineva o întrebare cu privire la cele spuse anterior: ce ne facem atunci cînd aproapele ne zice: „Mie îmi este peste putere să am încredere și să cred în tine!” Vreau să răspund la această întrebare, căci este foarte importantă.

De obicei, suferim atunci când cineva nu are încredere în noi. Simțim că dispunem de un anumit potențial, însă acesta poate fi realizat doar avînd susținerea unei inimi fidele, iubitoare, susținerea cuiva care ar spune: „Da! Nu-ți fie frică! Te poți realiza!” Uneori însă, când această încredere ne este oferită, dăruită, ne cuprinde groaza: „Oare n-am să trădez această încredere? Și ce mă fac dacă nu-mi reușește nimic, dacă se dovedește că toate visele mele se vor spulbera ca ceața la ivirea soarelui? Ce va fi atunci? Voi pierde oare cu desăvîrșire încrederea și respectul, poate chiar și dragostea celor ce și-au pus nădejdea în mine?”

Ne lovim adesea de aceste lucruri. Și mai mult însă ne lovim de faptul că atunci când cineva ne oferă încrederea sa ne lasă impresia că ar crede în imposibil, că nu ar pune la socoteală, faptul că sîntem și noi simpli oameni. Ni se pare că acesta speră imposibilul și ne crede în stare de orice ispravă. Ne dăm atunci seama că este peste putința noastră și ne este teamă să ne apucăm de treabă, iar odată apucați de treabă realizăm că nu putem atinge înălțimea acelei nechibzuite, iresponsabile încrederi. Aici ne lovim de două aspecte.

În primul rînd, cel ce își dăruiește încrederea sa spre inspirarea altcuiva trebuie să o facă înțelept, cugetat; apoi, cel ce primește această încredere trebuie să-și depună toată măiestria pentru a-și împlini vocația și totodată să fie lucid, conștient de faptul că poate activa doar între niște limite. Aceste limite adesea le putem depista doar dacă ne apucăm de lucrul respectiv. Doar atunci când purcedem la studierea unei noi științe, la citirea unei noi cărți sau la înfăptuirea oricărui alt lucru putem să ne aflăm limitele posibilităților noastre. Sîntem însă datori să începem. Nu trebuie să ne sperie momentul în care ne vom descoperi limitele, deoarece – și asta e extrem de important – încrederea ce ne-a fost oferită, credința investită în noi urmărește nu îndeplinirea a *orice*, ci împlinirea noastră proprie cît mai aproape de perfecțiune.

Acesta este și înțelesul pildei Mîntuitorului despre talanți. A fost făcută o investiție și cuiva i-a fost încredințat să realizeze această investiție, să obțină orice e în stare de pe urma ei. Acest cineva poate depune toate eforturile și, dacă este înzestrat cu capacități deosebite, va dubla sau va tripla investiția – darul – ce i-a fost oferit. Cel mai puțin înzestrat va

obține ceva mai puțin, dar va avea și el rezultatul său. Nimeni însă nu are dreptul să facă la fel ca sluga din pildă care a îngropat talantul. Aceasta s-a speriat: dacă pierde cumva ceea ce-a fost investit în mine, dacă irolesc, cheltuiesc și voi fi tras la răspundere? – și l-a îngropat; altfel zis, l-a pus deoparte, l-a ascuns, l-a legat în batistă. Iar când a venit vremea judecății, când a venit vremea socotelii față de stăpîn, s-a dovedit că toți au obținut cîte ceva, numai acesta din urmă, nimic. Și a fost osîndit nu pentru că nu a adus profit stăpînului, ci pentru că nu a întreprins nimic, nu s-a hotărît la nimic.

Transpunînd pilda în cotidianul nostru putem privi, desigur, aici talantul¹ ca și un har în domeniul artei, literaturii, poeziei; acesta este însă un înțeles îngust al termenului. Talantul investit în noi cuprinde întreaga bogăție, varietate, frumusețe a propriei noastre persoane. Ne putem realiza sau nu? Putem, toți pot, fiecare poate să realizeze tot ceea ce e accesibil spiritului, bărbăției și inspirației sale. Anume aici este miezul problemei, centrul ei de greutate. Trebuie să dăruim

¹ Autorul se referă la omonimia în limba rusă a termenilor *talant* și *talent*.

încrederea noastră, să credem în om, astfel încît să-i trezim inspirația, bărbăția și bucuria creatoare de a se realiza. Chiar de nu e geniu, este totuși om; chiar de nu se evidențiază prin nimic – să fie el însuși, însă în toată plinătatea și frumusețea accesibilă. Și atunci nu-l vom împovăra cu obiective ce-i sînt peste putință, întrucît nu-i vom cere să devină așa cum nici nu și-a imaginat măcar, ci îi vom spune: Privește cîtă bogăție ai în tine! Realizeaz-o! Și dacă el va răspunde: Cum? Unde vezi această bogăție?, spune-i: Nu măsură! Devino tu însuși! Unde nu-ți va ajunge priceperea, pune inima; unde nu-ți va ajunge tăria – cheamă prietenii! Vei vedea atunci: ceea ce nu poți face de unul singur vei înfăptui împreună cu alții, punînd, astfel, și aportul tău la tezaurul comun al omenirii.

Dacă ne vom apropia astfel de fiecare, îl vom putea inspira și, totodată, nu-l vom strivi cu credința noastră, iar acesta va crește în măsura creativității și bucuriei proprii.

Într-una din povestirile scriitorului german Bertolt Brecht este un dialog ce arată aproximativ astfel: „Ce faceți cînd iubiți pe cineva?” „Îmi fac un proiect al

acestuia." „Un proiect? Dar mai apoi?" „Mai apoi am grijă ca omul și proiectul să coincidă." „Și acum spuneți-mi: care trebuie să coincidă cu celălalt: omul cu proiectul, sau proiectul cu omul?". „Desigur, omul cu proiectul."

Adesea oamenii gîndesc că exact așa arată credința în om. Că acesta trebuie studiat, iar posibilitățile sale – cîntărite, că trebuie elaborat proiectul împlinirii lui, iar apoi trebuie avut grijă ca omul cu pricina să corespundă cu proiectul. Este o greșeală, chiar o fărădelege, comisă adesea în cadrul familiei, dar și în alte grupuri umane, mai cu seamă de natură ideologică, fie ele religioase sau nereligioase. În familie uneori această stare de lucruri ia o întorsătură tragică: părinții „știu" de la bun început în ce constă fericirea copiilor și-i obligă pe aceștia să fie anume în acest mod fericiți. La fel e și în ceea ce privește relațiile dintre soți. La fel e și cu prietenii: „Nu! Eu știu ce este mai de folos pentru tine, știu mai bine ca tine; și ai să te convingi tu însuți de asta, ai să vezi cît o să fie de bine!" Și biata victimă a acestei iubiri sufocante, ucigașe, ce otrăvește sufletul și viața, ajunge uneori în starea în care e gata să implo-

re: „Încetează de a mă mai iubi, numai redă-mi libertatea!"

Și mai tragic poate fi efectul acestei iubiri în societățile umane cînd sau majoritatea, sau un anumit grup autoritar își impune calapodul lor unor alte persoane sau grupuri întregi, urmărind cu atenție ca acestea să corespundă proiectului. Mereu, cei care fac asta gîndesc că numai ei sînt cei ce cred cu adevărat în om, că numai ei au întrevăzut cît de mare, cît de important poate să devină acesta dacă ar crede cu adevărat în sine și ar urma imperativelor dictate de ei. O astfel de atitudine este, de fapt, negarea a orice credință în om. Această viziune are la bază o analiză rece, clinică, cerebrală a situației sau a omului și a posibilităților sale și din toate datele obținute se elaborează proiectul unui om, al societății sau al omenirii întregi. Ca mai apoi acest om, societate sau omenire să fie înghesuit cu de-a sila în planul respectiv. Se uită însă, odată cu acestea, faptul că adevărata credință în om este caracterizată în primul rînd de certitudinea că dincolo de limitele a ceea ce am aflat despre om, dincolo de ceea ce poate fi văzut și pătruns sînt profunzimi ce ne sînt

inaccesibile: haosul acela adânc despre care vorbea filosoful german Nietzsche, spunând că cel ce nu poartă în sine haosul nu poate naște o stea.

Conceptul eroului lui Brecht neagă tocmai posibilitatea acestui haos creativ; haos nu cu sens de dezordine, ci cu sens de existență neformată, cu sens de adîncuri dlocotinde din care va răsări treptat armonia și frumusețea, conștientizate. Adevărata credință în om ține cont în primul rînd de faptul că omul rămîne o enigmă pentru observatorul cerebral. Or, adevărata vedere a omului vine din inimă și nu din creier. Doar inima este cu adevărat văzătoare și doar ea poate descoperi profunzimile pe care mintea nu le poate pătrunde; adevărata credință în om ține cont de posibilitatea acestor profunzimi, de potențialul ascuns în ele, și așteaptă ca într-o bună zi nesperatul și nepătrunsul să se îndeplinească.

Aproape de fiecare dată se îndeplinește unul și același lucru. Îi acordăm aproapelei libertatea și îi dăruim încrederea noastră, îl inspirăm și îl îmbogățim cu această credință. Și se îndeplinește adesea ca, în procesul devenirii, revenirii sale la propria identitate, omul să se îndepărte-

ze de cei ce i-au servit drept sprijin și inspirație; uneori are nevoie să rămînă de unul singur pentru a putea să-și construiască singur personalitatea, independența, desprinzîndu-se de relațiile avute pînă atunci. Iar cel ce decide să devină inspirație creatoare pentru cineva – fie acesta vîrstnic sau copil, fie societate sau biserică – trebuie să fie pregătit de faptul că într-o bună zi i se va arăta spatele. Și tocmai aici trebuie să-și verifice încrederea sa în acest om, trebuie să primească fără umbră de îndoială sau ezitare, ca pe o descoperire, bucuria faptului că, iată, începe să crească o ființă de sine stătătoare, că omul care a fost pînă atunci dependent, fie chiar și prin încrederea ce-i era acordată, acum începe să piardă această dependență. Iar dacă cel care l-a inspirat pe altul, dăruindu-i încrederea sa, va reuși să rămînă statornic în această încredere în momentul în care s-a pomenit a fi în plus pentru o vreme, în decursul acestui proces de devenire, dacă va putea să-și refuze violența autorității și chiar violența – atît de crudă uneori! – „de catifea” a dragostei sale, va deveni el însuși om în deplinul sens al cuvîntului, în orice caz, într-un sens total.

Observăm, iată, faptul că pentru a crede în alt om trebuie să credem cu îndrăzneală, creator, în noi înșine, iar dacă nu credem în noi, în profunzimile din care poate răsări o măreție nebănuită, atunci nu putem înzestra nici pe un altul cu libertatea ce-i permite să devină el însuși, o persoană nescontată, nepătrunsă, care își va aduce propria sa contribuție, nu prescrisă, ci una personală, la viața societății și la soarta omenirii.

După cum am mai spus, nu este cu putință credința în cineva dacă nu este mai întâi credința în propria persoană. Vine întrebarea: ce este credința în sine? Majoritatea va răspunde în sens cotidian, poate profesional, că a crede în sine înseamnă a crede în faptul că dacă îți încordezi puterile, voința și mintea poți obține orice, evident, în limitele posibilului... Această credință în sine se învecinează cu vanitatea sau degradează adesea până la aceasta și este, în fond, nu o credință în sine, ci credința în faptul că cele înconjurătoare se vor supune voinței noastre; într-o oarecare măsură este încrederea în faptul că ne vor ajunge propriile puteri ca să frângem și să schimbăm circumstanțele și oamenii de care ne lovim.

Adevărata credință în sine este certitudinea faptului că în acest *sine* este ascuns ceva ce-mi este mie însumi de nepătruns, ceva ce urmează încă să se deschidă și să crească până la un anumit grad de plinătate și perfecțiune. Vanitatea are la bază cunoașterea de sine, o autoevaluare – adevărat, cam exagerată –, pe când credința nu are nevoie de nici o autoevaluare, întrucât obiectul ei este tocmai misterul interior. Vorbind despre acest mister nu am în vedere faptul că fiecare ar avea în sine ceva tănuit, ci faptul că omul este o continuă dinamică, o viață continuă, o mișcare și o devenire permanentă și nimeni și nimic nu pot să încremenească pentru o clipă această dinamică pentru a o scruta cu privirea; acest proces nu poate fi oprit: omul este dinamic tot timpul, mereu.

Așadar, credința în sine este credința în faptul că în fiecare dintre noi există o dinamică neînvinsă a vieții, iar singurele care pot să împiedice ca această dinamică să se realizeze și să ia ființă sînt frica, nehotărîrea, și nicidecum circumstanțele nefaste. Circumstanțele, fie bune sau rele, fie chiar de-a dreptul crude și îndreptate spre a frînge omul, sînt doar ele-

mentul care mobilizează această dinamică interioară să se manifeste din nou, altfel, neașteptat, dar oricum să se manifeste doar pe sine și nimic altceva. Credința în sine este încrederea în această lăuntrică, enigmatică, creatoare și, într-un final, triumfătoare dinamică. Credința în sine comportă așadar și încrederea că în fiecare om – și, în particular, în mine – există un sector ce nu poate fi surprins nicicum; încrederea că, revenind spre acel „eu însumi”, zi de zi tot mai desăvârșit, mai sincer, mai cinstit, mai îndrăzneț, cu mai multă jertfire de sine, voi descoperi și voi pune în mișcare noi și noi puteri, care nu vor putea fi oprite de nimic.

Acesta nu este însă un proces orb, el trebuie supus vederii; în devenirea sa, omul trebuie să se țină sub observație pe sine însuși, fără temeri, fără neliniști, fără a căuta dacă a devenit cel ce și-a propus să ajungă într-o ultimă instanță, ci cu un viu interes, ca un veritabil observator ce urmărește un proces, ia cunoștință de cele ce se întâmplă și încearcă să facă uz, să aplice tot ce se află în câmpul vederii sale. Asta înseamnă că omul trebuie să se învețe să se deslușească pe

sine, mai întâi de toate să deslușească vocea conștiinței, dreptatea aceea ce este înlăuntrul său, căci dacă vocea conștiinței, a dreptății este curmată, ea nu poate fi înlocuită nici de legi, nici de convenții, nici de reguli. Apoi omul trebuie să învețe să deslușească vocea vieții, cele ce îl învață viața: viața unui om de alături, viața societății, viața poporului, viața omenirii, viața biologică. Și, într-un sfârșit, credinciosul trebuie să deslușească vocea lui Dumnezeu Însuși exprimată în Sfânta Scriptură, vocea care răsună mai tare și cuprinde mai multă dreptate și adevăr decât propria conștiință.

Astfel fiecare va avea posibilitatea de a descoperi, deslușindu-se, scrutându-se pe sine, aceste profunzimi proprii și de a le utiliza în viață. În acest proces omul are nevoie, după cum am mai spus, să adune o foarte mare îndrăzneală, o foarte mare bărbăție, întrucât acest proces este lupta vieții cu ramolirea, lupta creativității cu tot ce omoară creativitatea, lupta conștiinței cu tot ceea ce încearcă să zidească o ființă fără conștiință.

Este necesară, într-adevăr, îndrăzneala, însă, odată cu aceasta, și o smerenie, și o ascultare colosală, în sensul nu de

supușenie, ci în cel de dăruire smerită și ascultătoare a sinelui nostru către legea vieții, lucru pe care trebuie să-l facem chiar cu prețul morții. Această expresie poate părea stranie, înfiorătoare chiar, însă spusă din gura unui credincios nu e nici stranie și nici fioroasă, întrucât numai cel care crede în viață și nu crede în biruința morții poate să-și pună viața sa pentru un anume ideal; cel care crede că viața învinge mereu, iar moartea este mereu învinsă; care poate iubi din tot sufletul, din toată inima, din întregul său cuget, din întreaga voință și întregul trup. Numai omul în care viața a înfrânt moartea poate să-și dăruiască viața sa, primind, aparent, înfrângerea și moartea, știind însă că lăuntric a biruit.

Cîndva a fost găsită o inscripție în închisoarea din Schlisselbourg: „Cu Hristos sîntem liberi și aici, iar fără El și libertatea este închisoare.” Iată, acest contrast dintre viața atotbiruitoare și moartea exterioară este o trăsătură caracteristică a adevăratei credințe a omului în sine. Nu a omului încrezut, ci a omului credincios, a cărui credință este îndreptată spre dinamica neînvinsă a vieții, al cărei nume, în ultimă instanță, este Dumnezeu.

Credința și cercetarea științifică.

Îndoiala. Adevărul și expresiile sale.

Credința și experiența.

Voi atinge acum din nou subiectul credinței, însă dintr-o perspectivă absolut diferită de cea precedentă. Nu voi mai vorbi despre credința în om, ci despre credința savantului în știință.

Pare straniu, dar savantul nu ar fi putut crea nimic dacă nu ar fi avut credință, o credință identică cu cea definită în Sfînta Scriptură (oricît ar fi de surprinzător pentru credincioși), ca o certitudine a lucrurilor nevăzute, mai exact: „credința este încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute”.¹ Întreaga cercetare științifică, toate eforturile savantului sînt îndreptate asupra lucrurilor nevăzute. În jurul nostru este o întreagă lume plină de mistere; unele au fost rezolvate, cea mai mare parte rămîne a fi rezolvată. Aceste lucruri care încă așteaptă să fie descoperite alcătuiesc domeniul nevăzutului în care savantul crede. Crede că există, crede că undeva este ceva ce poate fi și trebuie să fie descoperit.

¹ Epistola Apostolului Pavel către Evrei, 11, 1.

rit. Astfel, orice muncă științifică, orice cercetare este bazată pe credință, pe încrederea în faptul că nevăzutul și nepătrunsul poate fi descoperit și pătruns.

Mai mult ca atât, cercetarea științifică se bazează, de asemenea, și pe speranță, pe o presimțire, pe o așteptare încordată, dar bucuroasă a descoperirii care va fi făcută, pe certitudinea că este, există acel ceva ce trebuie descoperit; astfel, și speranța savantului, și inspirația sa indică asupra credinței. Este foarte important să înțelegem asta, întrucât credința nu se referă doar la Dumnezeu. Am explicat deja suficient, probabil, faptul că ea se referă, de asemenea, și la om. La fel, ea se referă la întreaga muncă creatoare a savantului: fără credință savantul nu ar purcede la nici o cercetare: în opinia sa nu ar fi fost nimic de cercetat.

Și, iată, aici găsim, mi se pare, importanta deosebire dintre realitate și adevăr, dintre îndoială și încrederea obtuză în sine. În jurul nostru există un univers, am mai spus, plin de enigme, profunzimi și margini, în care multe au fost găsite și încă și mai multe, probabil, urmează a fi găsite. Aceasta este realitatea. Pentru credincioși această realitate îl in-

clude și pe Dumnezeu. Pentru necredincioși este doar o realitate materială, însă, la fel, ea constituie obiectul căutărilor umane. De fiecare dată când facem vreo descoperire, o adăugăm tezaurului alcătuit din ceea ce cunoaștem deja; însă nu putem dispune doar de o sumedenie de fapte răzlețe – ele trebuie unite unul cu altul prin legături logice, trebuie adunate în teorii, ipoteze sau, cum e la modă să se spună acum în Occident, în „modele”, adică în structuri ce permit să vedem un obiect sau proces în integritatea sa. De fiecare dată când facem asta, enunțăm un adevăr vizavi de realitate; și spunem că – întrucât realitatea ne este cunoscută – ea există. Savantul însă știe că adevărul, adică ceea ce poate el spune despre realitate, este mereu aproximativ; el nu coincide niciodată cu realitatea însăși; este o tentativă provizorie de a explica realitatea. Savantul înțelege că faptele din care a fost încheiat un peisaj întreg aparțin, ca fapte, realității; pe când ceea ce a rezultat din încheierea lor trebuie supus îndoielii. Astfel, savantul veritabil, savantul bun, în momentul în care a elaborat o teorie sau un model al universului, ia imediat față de acestea o

atitudine critică, adică le pune mereu sub semnul întrebării, ceea ce înseamnă într-un final că se îndoiește. Obiectul îndoielilor sale nu este, desigur, realitatea, care nu poate fi schimbată de vreo îndoială, ci doar reprezentarea sa despre realitate și modul în care a fost efectuată această prezentare.

Și tocmai această îndoială, această tentație, dorință, intenție de a pune semnul întrebării, spre exemplu, vizavi de tabloul cosmogonic al momentului este motorul care împinge știința înainte. Savantul trăiește o astfel de îndoială sistematic: imediat ce a construit o concepție sau teorie se întreabă care sînt erorile logice pe care le-a comis în ea. Poate oare el însuși să descopere în această teorie ceva ce nu ar mai permite acceptarea ei? Și dacă nici el însuși, nici alții nu sînt în stare să găsească în viziunea sa o eroare logică sau structurală, savantul purcede bucuros mai departe, în cercetări ce mai devreme sau mai tîrziu îi vor pune totuși la îndoială viziunea sa, în momentul în care va fi descoperit un fapt într-atît de imprevizibil și de deosebit, încît să nu poată fi încadrat în sistemul său de teorii. Însă, în loc să se sperie, savantul

primește cu bucurie acest fapt, cu optimism. Îndoielile sale sînt optimiste, întrucît nu pretinde ca teoria sa să fie una de nezdruncinat sau viziunea – incontestabilă. Savantul urmărește ca realitatea să-și găsească o expresie tot mai profundă, adevărată, exactă.

Astfel, în viziunea savantului este o relație creatoare între, pe de o parte, realitate – care cuprinde tot adevărul sau adevărurile, cunoscute sau nu, tot ce este descoperit și și-a găsit deja expresia sa intelectuală și tehnică – și, pe de altă parte, îndoială, întrucît, de fiecare dată cînd îndoiala îi macină încrederea (mai exact, vanitatea și lipsa atitudinii critice), de fiecare dată cînd pune sub semnul întrebării ceea ce a expus deja din punct de vedere structural, obține posibilitatea de a face noi descoperiri. Este important să memorizăm aceste lucruri, întrucît toată munca științifică este bazată pe credință, este inspirată de speranță și este, în același timp, mișcată înainte de o bucuroasă, îndrăzneată, optimistă, creatoare și sistematică îndoială. Omul se întrece pe sine pentru a descoperi deplin, profund realitatea de care este înconjurat.

Adevărurile sînt diverse. Am indicat deja faptul că adevărul este o expresie a

realității studiate, că există expresii statice și dinamice, însă că mereu realitatea se exprimă racordată la un sistem sau altul de coordonate ce poate fi regăsit în noi sau în viața înconjurătoare.

Exprimăm de cele mai multe ori observații statice. Într-un moment dat depistăm un fapt și îl fixăm. Multe fapte se supun fixării, fie că este vorba de un lanț muntos sau de oricare alt obiect neschimbător din domeniul geografiei. Fenomenele însă pot fi descrise doar dinamic, căci fenomenul se află mereu în diverse procese. Iar cel mai adesea vorbim despre fenomene, și nu despre obiecte, care și ele își modifică, de fapt, după exemplul aceluiași lanț de munți, forma inițială. Când utilizăm procedee pur statice spre a descrie ceva dinamic exprimăm de obicei atât lucruri care corespund realității, cât și lucruri care o schimonosesc implacabil. Vreau să explic aceasta printr-un exemplu.

Pictorul francez Théodore Géricault are un tablou intitulat „Cursele în Epsom”. După cum sugerează denumirea, tabloul reprezintă niște cai care aleargă în câmp; îi vedem în mișcare; privindu-l, trăim într-un anume mod galopul acestora; însă dacă am încerca să comparăm

tabloul cu o fotografie, am descoperi că niciodată caii nu au un asemenea fel de galop. Care-i problema? Géricault a dorit să ne redea sentimentul galopului, lucru care i-a reușit, însă în detrimentul adevărului anatomic. Pe de altă parte, mișcarea poate fi surprinsă cu toată exactitatea fotografică, însă riscăm să transformăm un moment de cea mai mare duioșie în ceva comic (la fel, orice om, în cele mai importante clipe ale vieții sale, poate apărea în fotografiile respective ridicol). Mișcarea înghețată este un fals; mișcarea exprimată ca mișcare nu corespunde exact modului în care se produce.

De aceea, de fiecare dată când vorbim despre adevăr, fie acesta filosofic, fie religios, fie științific, trebuie mereu să facem corecția de rigoare, indicând faptul că sau înghețăm mișcarea, sau arătăm inexact realitatea structurală, să-i zicem – anatomică. Și mereu o facem dintr-un punct sau altul de vedere: în primul rînd, în limitele categoriilor rațiunii noastre; apoi, în limitele limbii vorbite; și nu totdeauna, însă foarte adesea, în limitele reprezentărilor noastre tradiționale.

Vă pot explica printr-un exemplu ce poate părea nostim, însă care deține o anumite profunzime omenească. Un mi-

sionar mi-a povestit cum a fost prezentat de către un preot de culoare comunității sale de credincioși. Misionarul era alb, iar credincioșii – negri. Și preotul le-a zis: „Nu vă tulburați de faptul că este alb ca un drac, sufletul lui este tot atât de negru ca și al nostru”. Noi am fi spus invers; acest preot a exprimat un adevăr valabil din punctul său de vedere. La fel e și cu știința, la fel e și cu filosofia, unde nu putem vorbi fără a face uz de un punct de vedere preconcept. Și acest punct de vedere trebuie să devină și el odată, la timpul său, obiect al îndoielii, el trebuie supus dubiilor pentru a nu permite ca adevărul pe care-l exprimăm să devină dintr-un anumit punct de vedere un fals, o minciună.

Poate părea stranie o astfel de afirmație auzită din gura unui credincios, care cu inspirație și încredere apăra dreptul fiecăruia la îndoială. De fapt, aceasta este doar o altă expresie a cunoscutei idei ce spune că omul trebuie să fie sincer pînă la capăt, să fie sincer în mod necondiționat, să fie mereu gata să-și pună la îndoială propria existență și propriile convingeri. Acestea sînt cu puțință atunci cînd credem că există ceva de nezdruncinat care alcătuiește obiectul căutărilor noas-

tre. Omul se teme de îndoială doar atunci cînd i se pare că, dacă se clatină viziunea sa despre lume, atunci se clatină și întreaga realitate, se clatină totul și el nu mai are pe ce-și sprijini piciorul. Trebuie să avem onestitatea și cutezanța de a pune mereu totul sub semnul întrebării, toate punctele noastre de vedere, tot ceea ce am descoperit în viață, în numele căutării a ceea ce există cu adevărat, și nu al aflării liniștii și certitudinii.

Acest lucru este foarte important în cercetarea științifică; este foarte important în gîndirea filosofică; și nu este mai puțin important în experiența religioasă. Nu putem să creștem mai sus de limitele zilei de azi dacă ne este teamă să-i suspectăm conținutul. Iar în ceea ce privește aspectul religios, unul din scriitorii Bisericii din secolul al IV-lea, Sfîntul Grigorie de Nyssa, spunea că dacă am încerca să construim o imagine integrală despre Dumnezeu, alcătuită din indiciile scripturistice, din Revelația Divină și din experiența sfinților, și dacă vom crede că această imagine ne dă o reprezentare despre Dumnezeu, atunci cu siguranță că am creat un idol și nu mai sîntem în stare să-l aflăm pe adevăratul Dumnezeu cel Viu, care este doar viață și mișcare.

La fel putem spune și despre viziunile filosofice: imediat cum una dintre acestea devine adevăr incontestabil și nu mai poate fi supusă îndoielii înseamnă că deja nu se mai crede nici în progres, nici în posibilitatea aprofundării, ci sîntem sortiți să trăim cu privirea înapoi, doar la ceea ce a fost odată spus, găsit, enunțat ca adevăr incontestabil, ca și cum a privi înainte nu ar mai avea sens, ba ar fi chiar periculos! Este o lașitate față de viață, este o frică față de adevăr, este o negare o polivalenței și a profunzimii realității. Și ceea ce spun acum despre știință sau filosofie poate fi spus și despre conceptele religioase, dar nu în sensul că Dumnezeu se schimbă, ci în sensul că putem trece cu o bucurie și cu o inspirație imensă pe lângă reprezentările noastre copilărești sau adolescente, spre a crește și a cunoaște într-o nouă măsură pe Dumnezeul cel viu, Cel ce este de neexprimat pentru orice imagine sau termen.

Cîtă bucurie descoperim în faptul că omul se poate depăși pe sine, că omenirea este într-atît de măreață, încît orice generație, luînd locul precedentei, primește moștenirea trecutului, nedevenind, totodată, robul și captivul acesteia, ci, în baza celor ce au fost cîndva desco-

perite de experiența sau cugetul omului, se poate depăși pe sine, devenind ceva absolut nou, inedit, iar consecințele unor prezumții statice iau forma unei dinamici continue, se transformă în creativitate și în bucurie.

Atitudinea față de viață, constituția lăuntrică pe care o numim credință, adică încrederea ziditoare și echilibrul ce conțin deopotrivă și mister, și îndoială, este, după mine, una dintre cele mai mari bucurii în viața fiecăruia. Și sînt de părere că această bucurie parvine din mai multe izvoare, se bazează pe mai multe cauze.

În primul rînd, cel care privește viața cu îndrăzneală și iscusință, cel care privește astfel la omul din fața sa și la societatea în care trăiește, la natură și la istorie – un asemenea om nu are frică să stea față în față cu realitatea, acesta depășește echilibrul mort, placiditatea de care suferă atîția din cauza că nu le ajung puterile să se arunce în domeniul necunoscutului, nu pot depăși frica, lașitatea și ramolirea. Iar în momentul în care hotărîm să ne aruncăm cu toată îndrăzneala în necunoscut, față către față, toate forțele noastre lăuntrice se adună

și se aprinde în noi bucuria ce crește în măsura în care crește neînfricarea.

Am vorbit despre credința în om și despre credința savantului în știință; și într-un caz, și în altul credința constă în faptul că omul este absolut încrezut că bezna și necunoscutul care îl sperie conțin o revelație, un înțeles, că haosul din fața sa poate fi la un moment dat străfulgerat de lumina pe care o numim „sens” și care va crea o armonie, fie și parțială, primară.

Această încredere însă nu rezolvă problema în sine; neînfricarea este oricum necesară, întrucât pentru a crede în om e nevoie de multă bărbăție: omul poate fi uneori foarte înfricoșător.

Iar acolo unde domeniul credinței este plin de îndoială, unde însuși omul este pus sub semnul întrebării împreună cu credința sa, tot acolo un izvor al bucuriei găsim în speranță, în savurarea, anticiparea îndrăzneții a faptului că bezna va fi totuși străfulgerată de lumină, că haosul va lua forma armoniei, că absurdul va căpăta sens. Prin această atitudine dinamică, cel care purcede să caute, care începe să găsească simte că trăiește; descoperă că trece din moarte la viață; și devine viu nu doar în activitatea și manifestările sa-

le, ci viu pînă la rădăcinile ființării sale, avînd conștiința faptului că viața izvorăște în el nestăvilit, torențial; această puternică, profundă viață descoperită înăuntrul nostru cuprinde în sine un întreg univers: și omul, și toate celelalte, de la microscopic la neînchipuit de mare. Aici nu ne mai sperie îndoiala, deoarece, am mai spus-o, îndoiala nu ține de obiectul cercetării, de natură, de om sau Dumnezeu, ci de reprezentarea noastră actuală referitoare la aceste entități. Cu cîtă bucurie, cu cîtă speranță putem descoperi că noi înșine sîntem puși la îndoială, sîntem puși la îndoială de către cei din jurul nostru, sîntem puși la îndoială de către natură și viața publică, sîntem puși la îndoială de către Dumnezeu. Și nu doar convingerile noastre, ci noi înșine, îndrăzneala noastră, sinceritatea noastră, bunătatea din noi. Acestea sînt cerințele față de noi înaintate de către lumea înconjurătoare: om, societate, știință.

Această confruntare a obiectivului, care ne solicită bunătate, sinceritate și dreptate extremă, naște în noi o bucurie a credinței ce nu poate fi atinsă prin nimic altceva. Vedem asta în savantul care obține adevărul depunînd tot sufletul,

cugetul și îndrăzneala sa; vedem și în cel ce lucrează printre oameni, care se întâlnește cu ei față în față și care ia aminte la cel ce îi pune poate ultima, hotărâtoarea întrebare; la cel ce este afundat în activități obștești și trebuie să stea în fața mulțimii cu toată responsabilitatea, însă – nu mai puțin – în fața dreptății omenești.

Iată de unde se naște bucuria cutozătoare a credinței; iar ea, repet, este accesibilă oricui; această credință, această cale este începutul oricărei vieți creative. Pentru credincioși bucuria credinței se odihnește, în ultimă instanță, pe Însuși Dumnezeu, Care e Cel ce a creat totul – pe mine, lucrurile ce mă înconjoară, pe ceilalți semeni ai mei; pentru Care totul – și materialul, și spiritualul, și sufletescul, și omul, și societatea, și știința, și natura, și arta – toate au un sens în devenirea umană; Care este ultimul, cel mai profund impuls dinamic ce-mi solicită să mă deschid, să pricep, să mă pun față în față, iar în această cutozanță a credinței să obțin o nouă cunoaștere, o nouă plinătate a vieții și o nouă plinătate a credinței.

Mi-am propus ca în cele ce urmează să vorbesc despre credința în Dumne-

zeu. Am determinat deja, conform Sfinței Scripturi, credința ca pe o încredere în ceea ce este nevăzut. De unde apare această încredere?

Vorbind despre credința în om sau credința în știință, credința în experiența noastră de zi cu zi, avem în vedere ceva concret, ce ni se pare suficient de înăvuit cu sens. E vorba de o credință bazată pe experiență nemijlocită; când întâlnesc un om, îl iau inițial drept un simplu factor extern sau o întâmplare din viață, treptat îi descopăr noi și noi dedesubturi, pînă mă conving de faptul că acesta este într-adevăr profund, că ceea ce am surprins la prima vedere este superficial, deși, la o anumită experiență de viață, și intonația vorbirii, și expresia ochilor ne pot spune cîte ceva. Omul din fața noastră ne împinge oarecum să găsim răspuns întrebării: ce este în el superficial, izbitor, și ce este nevăzut, de domeniul credinței?

Comunicarea de mai departe va aprofunda noțiunea de credință în el prin faptul că uneori va proceda altfel decît așteptăm de la el. Faptele sale ni se pot părea stranii, neașteptate, contradictorii. Și aici avem posibilitatea să credem lui,

să credem în el și să admitem faptul că nu dispunem de suficiente date pentru a judeca despre el, că îl putem considera în continuare onest, cumsecade, chiar dacă comportamentul său nu pare să corespundă imaginii pe care ne-am creat-o despre el.

La fel putem spune și despre lumea ce ne înconjoară, despre o profundă certitudine că, dincolo de cele cunoscute, de ce este deja descoperit și cercetat, există o sumedenie de posibilități ale unor noi descoperiri și noi cunoașteri. Într-o oarecare măsură acestea se înfîmplă deoarece atît omul, cît și lumea în care trăim ni se înfățișează în formă interogativă. Dumnezeu însă pare a nu pune nici o întrebare, întrucît El este nevăzut, este inaccesibil nouă pînă la un anumit moment al vieții, este în afara experienței noastre. De unde poate apărea în om dorința de a purcede în căutarea lui Dumnezeu? Chiar de a-și pune pur și simplu întrebarea dacă Dumnezeu există sau nu?

Evident, primul răspuns ce ne vine în minte este unul pe cît de primitiv, pe atît de verosimil: omul străvechi a pus pe seama lui Dumnezeu tot ceea ce nu putea explica prin experiența sau cugetul

său. Omul contemporan însă nu poate pune astfel problema. Nimeni dintre credincioși care are o atitudine cît de cît rațională, meditativă față de propria credință nu va încerca să-l folosească pe Dumnezeu pe post de umplutură a tot ceea ce-i este de neînțeles. Dimpotrivă, în conștiința credinciosului contemporan Dumnezeu apare nu ca o explicație, ci ca un fapt independent. Dincolo de ceea ce El poate sau nu poate, dincolo de ceea ce poate sau nu poate fi explicat prin El – El există. Iar pentru credincios este importantă tocmai realitatea existenței lui și că dinăuntru experienței sale se naște certitudinea că se poate intra cu El într-o oarecare comunicare, că El poate fi cunoscut într-o anumită măsură, că Dumnezeu și el au ceva comun.

Aici ne putem întreba: de unde apare în om dorința de a-și pune această întrebare despre Dumnezeu? De unde apare întrebarea însăși? Vreau să spun unele lucruri în această privință.

Am utilizat de cîteva ori cuvîntul „experiență”. Ce este aceasta? Ceva extrem de simplu. Putem vorbi despre experiența de viață, experiența vieții, experiența personală a suferinței, a bucuriei,

a dragostei. În același sens trebuie să înțelegem experiența religioasă. Este suma tuturor trăirilor noastre ce se referă la un anumit subiect pe care-l numim Dumnezeu. Pot fi clipele unei iluminări în rugăciune; momentele în care lumea din jur ni se pare preschimbată; momentele în care absurdul este străbătut de sens și capătă grație. În experiența creștină acesta poate fi momentul împărtășirii cu Sfintele Taine, când omul simte într-un chip inexplicabil, nepătruns, că a contactat o realitate despre care nu știa nimic. Iată ce am eu în vedere atunci când spun „experiență religioasă”.

Nu este neapărat o experiență cutremurătoare, intensă. Poate fi și una ce decurge lent, ce se conturează încet, liniștit, profund. Poate fi și un eveniment care să ne zguduie. Ne lovim de experiența religioasă cel mai adesea prin intermediul altor oameni. Poate fi o întâlnire cu cineva, pot fi spusele cuiva, fie adresate mie, fie altor oameni. Poate fi cuvântul scris, tipărit într-o carte sau existent în manuscris. Într-un fel sau altul, această experiență începe cu concursul unui martor care îmi spune mie sau spune în prezența mea: știu cu certitudine că există.

Nu doar experiența religioasă se realizează astfel. Majoritatea cunoștințelor noastre de chimie, fizică, istorie sau biologie sînt obținute anume în acest mod. Niște martori ale căror spuse ni se par convingătoare sau suficient de verosimile ne aduc la cunoștință că un lucru sau altul este un fapt real. Atitudinea noastră față de aceste fapte este însă diferită. Sînt lucruri pe care le cunoaștem nemijlocit din experiența personală. Orice mamă știe ce este dragostea maternă, și nimeni în afară de mame nu are o impresie nemijlocită a acestei experiențe. Putem vorbi cu trimitere la mărturiile materne, însă experiența interioară nu o putem căpăta. Există lucruri pe care le cunoaștem deoarece avem o experiență de viață comună cu cineva, experiență ce poate fi la unii mai modestă, iar la alții mai bogată. Puțina experiență pe care o dețin îmi oferă suficiente posibilități pentru a prelua de la altcineva o experiență mai bogată.

În sfîrșit, sînt lucruri pe care le primim din experiența unor rari martori, a genilor, a oamenilor iluștri, pe care avem tot dreptul să-i credem pentru înalta lor conștiință, pentru faptul că sînt suficient de mari pentru aceasta, pentru că deținem

niște date ce ne permit să-i credem. Această experiență le aparține lor, noi o deținem doar din auzite, însă putem crește în ea.

Astfel este, de exemplu, experiența unui mare pictor, a unui mare muzician, ce se exprimă în ultimă instanță prin opera sa de artă, prin muzică. Experiența din care acestea purced ne este inaccesibilă nouă, însă ea ajunge cumva pînă la noi. Asupra acestui aspect mă voi opri mai insistent în una din convorbirile următoare și voi încerca să arăt modul în care înțîlnirea cu credința poate avea loc prin intermediul unui om, om pe care l-am înțîlnit și ne-a vorbit sau a lăsat o mărturie scrisă.

În convorbirea trecută spuneam despre credință că ajunge la noi prin intermediul mărturiei; că cineva aduce pînă la conștiința noastră posibilitatea faptului că Dumnezeu există, cineva provoacă în noi această întrebare. Mă voi opri cîte puțin la unele tipuri de astfel de mărturii.

Am mai spus că poți face mărturie despre propria experiență trăită. Poți vorbi de experiența ce aparține societății, comunității, colectivului din care faci parte: experiența aceasta o posedăm doar parțial. Și, în sfîrșit, poți fi atins de

mărturia unei personalități într-atît de distinse, de eminente, încît doar cu o margine a conștiinței poți pătrunde o fărmă din experiența ei.

Despre acestea voi vorbi în continuare. Unde se termină experiența și unde începe credința? Dacă susținem faptul că la baza credinței stă experiența, atunci cum le putem deosebi una de alta? În operele Sfîntului Macarie cel Mare, părinte al Bisericii din vechime, care a trăit în secolul al IV-lea în Pustia Egiptului, găsim un fragment în care se încearcă aflarea tocmai acestui moment, în care experiența se transformă în credință. Aici se vorbește despre o foarte profundă și zguduitoare experiență de apropiere de Dumnezeu în timpul rugăciunii, cunoscută sau trăită de el și de împreună-nevoitorii săi. Se relatează că în momentul rugăciunii adînci omul se desprinde de conștiința a tot ce este pămîntesc, încetează chiar să se conștientizeze pe sine și trăiește doar o cucernică frică, dragoste, închinare, bucurie, triumful înțîlnirii cu Dumnezeu, Care îi străbate întreaga conștiință, toate trăirile, tot trupul, nelăsînd nici o posibilitate de a se vedea pe sine, de a examina ce se întîmplă cu sine. Pe durata acestei experiențe omul nu știe, desigur, ce se întîmplă

cu el. Și nu doar o experiență religioasă se poate derula astfel; există momente în viață când întâmplarea ne cuprinde într-a-tît de mult, este a-tît de zguduitoare, încît nu ne lasă nici o clipă în care să realizăm ce se petrece cu noi, să ne amintim de noi. Se întâmplă astfel în cazul unor accidente rutiere, în momentul unei bucurii ce ne cutremură adîncul ființei sau la o durere ce ne străfulgeră inima.

Întorcîndu-mă la experiența Sfîntului Macarie: el spune că a-tîta timp cît te afli în limitele acestei experiențe nu poți realiza nimic în afara lui Dumnezeu. La un moment dat însă Dumnezeu se îndepărtează parcă și atunci te simți în starea unei bărcuțe (o imagine foarte frumoasă după mine) pe care marea a lăsat-o pe țărîm și s-a retras. Cu cîteva clipe în urmă bărcuța se legăna încă pe apă, iar acum odihnește pe nisip. Iată, acesta este momentul cînd omul nu mai este purtat de experiență, deși fiorii și ardoarea experienței mai persistă încă; cînd omul este absolut convins de realitatea experienței sale, deși în acel moment el nu o trăiește. Iată clipa în care experiența se transformă în credință, în certitudine. Și omul acesta are tot dreptul ca, trăindu-și mai departe viața, să afirme: eu am trăit asta, eu știu

că există. Poate fi vorba despre o experiență religioasă, despre o groază, o bucurie, o durere: ele au avut loc, apoi s-au îndepărtat, însă încrederea că ele există nu va mai putea fi zdruncinată în om.

Surprindem aici trecerea de la experiență la credință; despre o asemenea credință omul poate vorbi cu o încredere înflăcărată, absolută, poate vorbi convingător, căci vorbește despre ceea ce știe, despre ce a cunoscut pînă în măduva oaselor, pînă la frîngerea inimii.

Noi aparținem însă comunității, omnirii, în jurul nostru există alți oameni, iar noi nu epuizăm prin noi nici o experiență umană, inclusiv religioasă; avem foarte multe în comun cu alți oameni, însă o experiență dată fiecare a trăit-o în alt fel: cineva o deține mai mult, cineva, mai puțin; iar datorită comunicării dintre noi, prin faptul că formăm un tot întreg, experiența unora devine și experiență altora; la fel cum conștiința frumosului sau a dreptății devine o moștenire a întregii umanități prin intermediul unui om care a reușit să le trăiască cu forță extremă și să le exprime cu o extremă frumusețe și convingere.

Despre acest domeniu al credinței putem vorbi doar cu o anumită precauție,

indicînd asupra faptului că aici se încheie experiența mea personală, care de aici devine, crește la o experiență comunitară ce aparține grupului de oameni din care fac parte. Astfel a fost experiența apostolilor care a ajuns pînă la noi. Apostolul Ioan spune: „Ce era de la început, ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am privit și mîinile noastre au pipăit despre Cuvîntul vieții”. Și, întrucît noi avem o experiență parțială înrudită cu a lor, ne putem încrede în experiența lor, care este mai bogată, mai exactă.

Și, în sfîrșit, există genii ale spiritului, ale cugetului, ale artei, care pot realiza prin muzică, artă sau prin viziunea lor științifică ceea ce un om de rînd nu poate realiza, dar credem acestora întrucît le simțim forța de convingere a cuvintelor, întrucît aceste cuvinte pătrund în sufletul nostru și sînt percepute ca adevăr, pentru că deținem deja o comuniune în experiență, chiar dacă experiența lor o întrece cu mult pe a noastră. Astfel sînt, de pildă, cuvintele lui Hristos. În Evanghelia de la Ioan citim spusele Mîntuitorului: „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul cel Unul-Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela L-a făcut cu-

noscut.”¹ Primim mărturia Sa nu din motivul că El vorbește despre lucruri despre care nu avem nici o închipuire, ci pentru că există alte motive să-L credem; și primim acest cuvînt al Său, poate încă de nepătruns pentru noi, deoarece altele ce au fost spuse de El sînt, în limitele experienței noastre, și adevăr, și dreptate, și descoperire.

Iată modul în care prin intermediul altui om poate ajunge credința pînă la noi sau, cel puțin, poate apărea întrebarea; nu vom crede neapărat dintr-odată, însă, întîlnind acest om și această mărturie – iar această mărturie, mai exact, mărturia personalității sale, este convingătoare –, putem sau să o primim și să spunem: „acest om cunoaște cu adevărat; mă voi strădui să ajung la experiența lui”, sau, deja în baza prejudecăților, a ideilor preconcepute să-l ferim din calea noastră și să spunem: „ceea ce este dincolo de limitele experienței mele este o aiureală. Acesta este un dement și trebuie înlăturat.” Un om al științei nu va proceda niciodată astfel, ci doar un nebun.

¹ Ioan 1, 18.

Dumnezeu – Creatorul și responsabilitatea Sa. Întruparea și răscumpărarea. Dragostea pentru sine ca și creativitate.

Am amintit fugitiv mai înainte că încrederea, credința, naște întrebarea despre responsabilitatea celui căruia i se acordă aceasta. Rareori se vorbește însă despre responsabilitatea lui Dumnezeu față de lumea pe care a creat-o; aceasta este una din dificultățile de bază de care se lovesc nu doar necredincioșii, ci, uneori, și cei credincioși. Ce atitudine are Dumnezeu față de lumea pe care a creat-o fără participarea acesteia și care se găsește de mai multe veacuri într-o stare atît de tragică, uneori agonică? Oare, într-adevăr, totul se reduce la faptul că Dumnezeu, printr-o acțiune unilaterală, a chemat spre ființare un întreg univers, pe care îl va reîntîlni, cu care va sta încă o dată față în față, însă deja nu în calitate de Creator, ci de Judecător? Unde e dreptatea, echitatea? Unde găsim posibilitatea de a se împlini a acestui univers, care există parcă în fața Dumnezeului aspru și sever, dar, totodată, în lipsa Lui? Vreau să spun cîteva cuvinte în această privință.

Mai întîi de toate – despre facere. Dumnezeu este, într-adevăr, pentru cre-

dincioși Creatorul lumii. Însă actul creației nu este într-atît de simplu cum pare. El nu se rezumă la faptul că atotputernicul Dumnezeu decide, din motive neînțelese pentru noi, să creeze o lume întreagă, ca după aceea să-i urmărească soarta pînă la Judecata de apoi. Arată aproape ca un experiment: ce-o să iasă din asta? Or, lucrurile stau altfel. La baza actului divin de creație stă ceva grandios. Dumnezeu creează lumea; în același timp cheamă această lume la o asemenea plinătate a existenței, încît ea să împartă totul cu Dumnezeu, să participe la veșnicia Lui, la viața Lui; după cum spun apostolii în epistole, scopul final al universului este ca omul să devină părtaş la Dumnezeire¹, iar lumea să atingă starea cînd Dumnezeu va fi totul întru toate², adică va pătrunde ca și focul, ca și căldura și va face lumea părtaşă la viața veșnică. Acesta este fundamentul creației: omul este chemat ca să fie părtaş al vieții Dumnezeiești, iar Dumnezeu, creînd omul, se dăruiește pe Sine. Nu scoate la viață o ființă jalnică care va depinde în toate de El. El cheamă la existență o ființă care va sta cu El față în față, cu

¹ II Petru 1, 4.

² I Cor. 15, 28.

drept egal; care va vorbi cu El față în față. Or, comunicarea presupune o autolimitare. Creînd omul, creînd lumea, Dumnezeu pune în fața Sa un interlocutor pe care trebuie să-l accepte așa cum este el și așa cum va deveni mai apoi, ca urmare a exercitării voinței sale libere. Din partea lui Dumnezeu e un act de dragoste supremă și de o foarte rar întâlnită dreptate în experiența noastră.

Or, dreptatea nu este ceea ce considerăm noi deseori că este: o capacitate de a distribui sau un drept de a răsplăti sau pedepsi. Dreptatea începe în acel moment în care ne limităm propria ființare, uneori riscînd, punîndu-ne viața în pericol, spre a oferi unei alte ființe posibilitatea de devenire dinamică. Recunoaștem dreptul acesteia de a fi ea însăși și nu doar o reflectare a vieții noastre. Astfel este actul de creație al lui Dumnezeu. Dumnezeu ne cheamă spre ființare, ne pune în fața Sa și ne propune toate cîte le are El, tot ceea ce este El împarte cu noi. În puterea noastră stă să primim sau să refuzăm. Din partea lui Dumnezeu această decizie de a ni se dărui rămîne pînă la capăt. Dumnezeu nu ne creează ca un simplu act de voință, ci ne creează într-o manifestare a dragostei, a dăruirii de Sine. Relațiile în-

tre făptură și Dumnezeu încep de la dragoste. El ne cheamă să fim noi înșine și să stăm față către față cu El.

Însă nici aici relațiile cu Dumnezeu nu se încheie. Pe parcursul a milenii, poate chiar al milioanelor de ani, despre care vorbește atît știința, cît și Sfînta Scriptură, omul își caută calea sa spre devenire, crește în măsura demnității sale umane. Și odată cu aceasta omul uită adesea despre demnitatea sa, devine mărunț, nevrednic de sine, nemaivorbind de vocația sa divină. Dar Dumnezeu nu-l părăsește. Întreaga istorie a omenirii ne arată că omul presimte taina lui Dumnezeu și în această taină, prin intermediul ei, în adîncurile acestei taine se regăsește pe sine, își regăsește măreția, găsește chipul sau imaginea omului care trebuie într-un sfîrșit să devină el. Dumnezeu ne vorbește în tot acest răstimp în diverse chipuri, pe diverse căi, prin intermediul unor oameni iluminați, sau prin intermediul grozăviilor vieții, prin conștiință, prin frumusețe, prin evenimente, chemîndu-l pe om să crească pînă la plinătatea sa. Însă El nu doar vorbește, a vorbi este ușor, nici a chema nu este greu, iar a cere nu costă nimic. El se face coparticipant al vieții omenești și

al tragediei omenești, El devine om – El se întrupează. Dumnezeu intră în istorie, Dumnezeu poartă asupra Sa greutatea acesteia, Dumnezeu se scufundă în lumea noastră, iar lumea, cu toată greutatea ei, cu întreaga ei groază se așază pe umerii Lui. În aceasta rezidă responsabilitatea extremă a lui Dumnezeu pentru hotărîrea Sa inițială, pentru actul incipient al creației. Prin asta Dumnezeu „se îndreptățește” parcă față de noi. El nu e spectator, El nu stă deoparte. El pătrunde în vîltoarea, în tragedia vieții și participă la ea dimpreună cu noi. Pe acest Dumnezeu este cu putință să-L primim, este cu putință să-L respectăm; te poți încrede în El, poți fi credincios Lui, poți vedea că acest Dumnezeu crede într-atît de mult în om, atîta speranță a pus în el, într-atît de mult l-a iubit, pînă la moartea pe cruce, încît îl poți urma oriunde: spre viață, spre moarte. Dumnezeu își ia asupra Sa cea din urmă responsabilitate pentru soarta lumii, mîntuiește lumea prin întruparea și moartea pe cruce a lui Hristos.

Ce înseamnă asta? De ce moartea unui singur om, a lui Iisus Hristos, născut de Fecioară în Bethleem, poate acoperi cu sine tot păcatul omenirii? Prin ce această moarte se deosebește de celelalte

morți? Nu este cu nimic mai înfiorătoare decît moartea suferită de oameni pe parcursul a mii de ani, fie pentru convingerile lor, fie din cauza vitregiilor vremii. Sînt oameni care au suferit fizic mai mult decît Hristos pe cruce – alături de el au fost răstigniți doi tîlhari, aceștia au murit cu aceeași moarte ca și El. De ce moartea lor nu are aceeași însemnătate ca și moartea lui Hristos? De ce Hristos este Mîntuitorul lumii, iar aceștia doi nu sînt mîntuitorii lumii? Veți spune: unul dintre aceștia a fost un răufăcător, altul s-a pocăit. Răufăcătorul nu putea, desigur, să se mîntuiască nici pe sine, nici pe alții, acesta doar își trăia moartea crudă la care a fost osîndit pentru fărădelegile sale. Fie așa. Celălalt însă s-a pocăit pe cruce, măcar în ultima clipă a intrat în Împărăția dreptății, a adevărului, a dragostei, și atunci prin ce moartea acestuia este atît de nesemnificativă și prin ce este importantă moartea lui Hristos?

Hristos este Fiul lui Dumnezeu, este Dumnezeu devenit om. Moartea sa nu este însă importantă prin faptul că moare în trup omenesc Însuși Dumnezeu, căci, după dumnezeirea Sa, ca Dumnezeu, El nu moare, moartea îl vizează pe Omul Iisus Hristos. Prin ce anume este

cumplită, măreață, semnificativă această moarte? Mie mi se pare că prin următoarele. Când gândim la Hristos Dumnezeu devenit Om, vedem adesea participarea Sa la soarta noastră, inițial prin faptul că a devenit om, că Cel fără de margini a căpătat trup, că Cel Veșnic a intrat în timp, că Dumnezeu S-a unit prin aceasta în toată plinătatea cu făptura. Vedem mai departe că a intrat în lumea păcatului, în lumea cumplită, în lumea ruptă de viața Dumnezeiască, cu toate consecințele morbide, cu foametea, înstrăinarea, cruzimea, cu tot răul ce ne înfricoșează atât de mult pe fiecare dintre noi atunci când gândim la el, când îl reținem. Acestea sînt adevărate. Hristos a fost însetat și flămînd, a fost ostenit și îndurerat, a fost înconjurat de ură, a întîlnit ororile bolii, morții, neîndurării, nedreptății; aparținea de o țară ocupată de ostași inamici, o țară supusă înjosirii – toate sînt adevărate; e adevărat și faptul că a murit, ca Om, pe cruce.

Putea însă El să moară? Doar moartea constă, în cele din urmă, în faptul că omul, rupt de Dumnezeu, sau deconectat de la viața divină, nu poate avea parte de viață veșnică. Sîntem muritori în măsura desprinderii noastre de Dumnezeu. Cum

a putut însă El Însuși să moară, din moment ce El este Însuși Dumnezeu? Nu întîmplător exclamăm în Săptămîna Patimilor: „O, Viață Veșnică, cum de mori Tu? Lumină neînserată – cum de apui?” Cum oare poate muri Cel ce este Însuși Dumnezeu? Cum poate fi supus morții trupul omenesc ce este unit, străbătut de Dumnezeire? Și, într-adevăr, Sfîntul Maxim Mărturisitorul a spus încă demult, în secolul al VI-lea, că Hristos chiar în taina Întrupării a fost dincolo de moarte, pentru că a fost una cu Dumnezeu Însuși, a fost Dumnezeu întrupat. Cum a murit dar?

Hristos moare deoarece își asumă o solidaritate necondiționată, nesfîrșită cu omul. Ia asupra Sa soarta omenească în ruperea ei de Dumnezeu, în teomahia ei, în sărăcia ei. Amintiți-vă cuvintele lui Hristos, cel mai cumplit strigăt în istorie, care a răsunit de pe cruce: *Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?*¹ Este strigătul Mîntuitorului Care moare pe cruce. Cum putea El, Care este Dumnezeu, să strige aceste cuvinte, ce exprimă întreaga tragedie a omenirii, toată grozăvia vieții și a morții? Nu putem nici explica, nici înțelege aceste lucruri.

¹ Matei 27, 46.

S-a întâmplat ca Hristos să ia asupra Sa unicul, ultimul dezastru al ființării omenești: pierderea lui Dumnezeu, cufundarea în ateism – unica forță capabilă să nimicască omul. Și-a luat asupra Sa soarta păcătosului, adică a omului fără de Dumnezeu și de aceea, ca orice păcătos, și ca orice om, a murit; a murit din cauza pierderii lui Dumnezeu; a murit pentru că a voit să încerce și să trăiască tot ceea ce alcătuiește soarta omului: groaza delimitării în timp și spațiu, pierderea eternității, pierderea lui Dumnezeu.

Iată de ce moartea lui Hristos, imposibilă și primită de bună voie, este unică în istoria omenirii. Nemuritorul moare, pentru că a vrut să se asemene întru totul omului, însă fără a împărți cu el păcatul. Și atunci – cum ni se înfățișează Dumnezeu?! Cît este El de mare și cum este iubirea Lui?! Cum ni se înfățișează omul și însemnătatea lui pentru Dumnezeu?! Căci Hristos acceptă nu doar pur și simplu să moară, ci să moară din dragoste pentru oameni. Astfel moartea îl cuprinde nu doar pe cel drept, nu doar pe cel credincios, nu doar pe omul care înțelege și știe ce se întâmplă, ea îi cuprinde pe toți: nu există nici un necredincios pe lume care să fi trăit desdum-

nezeirea, pierderea lui Dumnezeu, într-atît de profund cum a trăit-o Fiul lui Dumnezeu, devenit fiu al omului. Taina lui Hristos cuprinde în sine întreaga taină a ființării omenești, întreaga ei groază și măreție; nimeni nu se poate afla în afara tainei Mîntuitorului Hristos. Dumnezeu se predă cu adevărat, în întregime și pînă la capăt, într-o smerenie fără margini, mîntuirii lumii, și prin aceasta împlinește pînă la capăt responsabilitatea Creatorului față de soarta lumii, care a fost creată prin voința Sa și pe care o va conduce pînă la finalul triumfător, pînă atunci cînd omul îl va cunoaște cu adevărat și va deveni părtăș al vieții Sale, cînd, cu adevărat, toată făptura va fi cuprinsă de prezența lui Dumnezeu și va ilumina cu mărirea veșnică a lui Dumnezeu.

Filosoful ucrainean Grigori Skovoroda a spus în una din scrierile sale: „Cît de bine sînt toate rînduite! Lucrurile necesare sînt simple, iar cele complicate nu sînt necesare.” Desigur, acestor cuvinte le putem atribui și un sens caricatural. Dacă le vom privi însă cu luciditate, putem vedea în ele un indiciu privitor la felul în care trebuie să trăim. Adesea nu mai știm cum să trăim, întrucît ne complicăm prea

mult viața. Încercăm să facem imposibilul trecînd pe lîngă posibil. Credem că de noi sînt vrednice doar lucrurile mărețe și îndepărtate, pe care nu le vom atinge niciodată. Dacă e să aplicăm principiul expus mai sus față de poruncile evanghelice, putem găsi printre cuvintele Mîntuitorului o poruncă, un îndemn extrem de simplu la vedere, de la care am putea să începem totul. Este porunca de a ne iubi aproapele ca pe noi înșine.¹ Asta presupune să ne iubim și pe noi înșine.

Vreau să mă opresc la aceasta, căci, dacă nu reușim să ne iubim pe noi înșine, nu vom reuși să iubim pe nimeni altcineva. Viața, experiența arată că sîntem în stare să investim pe cineva cu încredere sau dragoste doar în măsura în care o putem face față de noi. Putem oferi doar ceea ce deținem. Și dacă nu avem o atitudine demnă față de noi înșine, nu o putem avea nici față de alții. Fără respect față de sine nu-i putem respecta pe alții, fără dragoste față de sine – o dragoste corect înțeleasă – nu putem iubi pe nimeni.

Este absolut necesar să înțelegem ce este dragostea față de sine. Nu este dragostea fiarei care consideră că totul în jur

¹ Marcu 12, 31.

există doar pentru ea, care vede în fiecare o eventuală pradă, care privește toate circumstanțele doar din propriul său punct de vedere: al folosului său, al plăcerii sale etc. Dragostea față de sine este ceva mai mult decît atît. Cînd iubești pe cineva, îi dorești binele. Cu cît mai mult îl iubești, cu atît mai mult îi dorești acest lucru. Am în vedere aici un bine mai mare, nu o cantitate mai mare de bine. Le dorim celor dragi ce este mai îmbucurător, mai luminos, mai înalt. Nu le dorim o cantitate mare de bucurii șterse, mărunte, ci le dorim să crească la măsura cînd bucuria lor va deveni măreață, le dorim să trăiască plinătatea vieții. Tot astfel trebuie să ne iubim și pe noi înșine.

Un lucru ne împiedică cel mai mult să ne iubim: faptul că în noi înșine găsim unele lucruri respingătoare, lucruri ce nu ne plac și ne provoacă rușine. Dacă dorim să începem să ne iubim ziditor, astfel încît chiar să devenim oameni în adevăratul sens al cuvîntului, să ne realizăm potențialul, trebuie să acceptăm, măcar cu titlu provizoriu, tot ceea ce este în noi, totul, pînă la capăt, fără a alege dacă ne place sau ne atrage. Într-una din pildele Sale Hristos le vorbește ucenicilor, care credeau că trebuie nimicit răul

pentru a rămîne doar binele: în cîmp neghina și grîul sînt lăsate să crească împreună pînă cînd acestea pot fi deosebite cu ușurință; altfel, dorind să smulgeți neghina, veți smulge și grîul.¹

La fel e și cu noi. Se întîmplă să avem calități care, în sine, nu prezintă nimic bun, însă care la acel moment al vieții pot fi unicul sprijin al nostru. Există o istorioară interesantă din viața lui Gandhi. Acestuia i se reproșa faptul că întărîta sărăcimea spre grevă, fapt ce nu se potrivea cumva cu activitatea sa ulterioară. Gandhi a dat o splendidă explicație: acești oameni erau lași, iar eu i-am învățat violența pentru a învinge lașitatea; iar cînd lașitatea a fost învinsă, i-am învățat dragostea, pentru a învinge violența.

La fel se întîmplă cu fiecare dintre noi. Avem calități ce nu sînt din cele mai bune, însă care pentru moment nu pot fi înlocuite cu nimic. Omul fricos își va înfățișa bucuros frica sa drept smerenie și blîndețe. Nu trebuie în nici un caz să-i permitem una ca asta. Iar cînd noi înșine vom aluneca spre această tentație de a ne considera lașitatea drept smerenie, iar avariția drept dragoste, e obligatoriu

¹ Matei 13, 24-30.

să ne oprim și să ne zicem: Nu te minți! Fii sincer! Ceea ce reprezînți tu este un om adevărat, iar imaginea falsă pe care ai creat-o despre tine este un fals de la cap la coadă, așa ceva nu există; acest om inexistent nu va putea niciodată să devină cineva. Pe cînd omul care ești tu, care, poate, nu-ți place deloc, se poate schimba spre mai bine.

Trebuie să avem față de noi atitudinea pe care o are artistul față de material: se iau în calcul toate proprietățile materialului și în baza acestora se decide ce se poate face. Și, după cum artistul trebuie să posede o înțelegere bună a materialului său și să aibă o idee despre ceea ce urmărește să facă din el, la fel și omul, acceptîndu-se pe sine cu toată luciditatea și smerenia, trebuie să aibă totodată o idee adecvată despre Om, despre ceea ce trebuie să devină.

Mai mult ca atît, e absolut necesar ca acesta să fie dispus să lupte, dispus să învingă, dispus să făurească frumusețea pe care și-a propus-o și în care a crezut. Artistul are nevoie, pe lîngă înțelegerea materialului și a obiectivului, să-și dezvolte consecvența, dragostea față de muncă, capacitățile tehnice. Toate acestea cer o imensă disciplină, în orice crea-

tor, fie scriitor, pictor sau sculptor, dar și în fiecare dintre noi. Fără disciplină nu vom atinge nimic. Însă disciplina poate fi înțeleasă în multe feluri. Poate însemna o îndeplinire mecanică a unor cerințe, poate însemna o zidire vie, care necesită ca toate forțele ființei noastre să fie adunate împreună. Omul se zidește prin cuțezanță, inspirație, muncă asiduă; și trebuie să se iubească pe sine atât de mult, atât de mult trebuie să prețuiască și să respecte demnitatea sa umană, încât să înțeleagă: nu există un asemenea efort care să nu merite să fie făcut pentru a te face demn de chemarea ta omenească.

O condiție absolută a dragostei este deschiderea. La modul ideal, ea trebuie să fie reciprocă, însă adesea e doar din partea unuia atât de mare, încât e suficientă pentru doi. Dar deschiderea ne înfiorează, ne sperie. A te deschide înseamnă a fi vulnerabil, înseamnă a te face dependent în bucuria și în durerea ta de o altă persoană. O putem face doar dacă avem și suficientă credință în aceeași altă persoană.

Și credința poate fi de mai multe feluri. Poate fi una simplă, copilărească, luminată și pură: încredere, credulitate,

necunoașterea răului, neînfricare din cauza că nu au fost trăite cruzimea, neîndurarea, durerea provocată cu răutate, intenționat. Această credulitate nu este o credință matură, este doar un început al credinței care se descoperă în anii timpurii și uneori se păstrează în sufletele foarte curate și copilărești. Însă acestei credințe nu-i ajunge ceva. Într-adevăr, ea deschide omul cu prețul unor mari suferințe, însă, în același timp, nu-l poate proteja pe celălalt de greșeli, or, suntem responsabili de cei în fața cărora ne deschidem. Pe de o parte, ei ne pot cauza durere și suferință (nemaivorbind de bucuria ce ne-o aduc). Pe de altă parte însă, dacă ne supunem într-un tot al voinței lor, putem provoca deschiderea în ei a tot ceea ce este rău și nedeschiderea a ceea ce este mare în om.

Încrederea copilărească nu este suficientă. Trebuie să existe o altă, mult mai matură, credință. În primul rând, o credință temeinică, profundă în faptul că omul conține lumină, adevăr și o mulțime de posibilități creatoare de devenire; că, dacă l-am ajuta, dacă l-am susține, dacă l-am inspira, haosul care ne sperie în el ar putea naște o stea. Această credință este încrederea în faptul că lumina

și dreptatea din om vor învinge. În această credință, încredere, nu este naivitate; ea crește odată cu experiența de viață, bazată pe cunoașterea de sine, pe înțelegerea vieții și a oamenilor.

Vom întâlni mereu – iar alții vor întâlni în noi – oameni aflați în stadiul de devenire, oameni în care lumina și întunericul se luptă, luptă ce este adesea crîncenă. Și, atunci cînd ne deschidem într-un act de credință, trebuie să ne recunoaștem dintru început vulnerabilitatea și să ne asumăm consecințele. Vulnerabilitatea nu este neapărat o trăsătură proastă. E poate și amară, grea: orgoliul rănit, ofensa, sentimentul înjosirii – acestea toate fac parte din vulnerabilitate, însă nu despre ele este vorba în dragoste, ci de capacitatea de a fi rănit în inimă și de a nu răspunde nici prin a te încinge, nici prin a urî; de capacitatea de a ierta, de a primi, pentru că știi, crezi că cruzimea, trădarea, neînțelegerea, neadevărul sînt lucruri trecătoare, iar omul trăiește în veci.

Este foarte important să alegem această vulnerabilitate. Iar capacitatea de a duce această pregătire de a crede pînă la capăt, cu prețul vieții, pentru ca nu numai tu, ci și alt om să crească în plinătatea po-

tențialului său este un eroism. Este ceva mareț, este adevărata artă: din cel care încă nu s-a realizat, făurim Omul, devenim ceea ce sîntem în stare și trebuie să devenim, ajutînd altcuiva să devină ceea ce trebuie și e în stare să devină. Este aici momentul unei mari responsabilități.

De obicei, atunci cînd spunem responsabilitate înțelegem răspundere, dare de seamă: voi da răspuns pentru cuvintele, faptele mele, pentru viața mea. Nu doar în asta constă responsabilitatea. Ea mai constă și în capacitatea de a răspunde chemării unui alt om, prin dragoste, înțelegere, credință, speranță. În acest sens orice dragoste cuprinde în sine responsabilitate: față de taina umană, față de viitorului celui iubit. Și iarăși, această responsabilitate, ca oricare alta – de pildă, responsabilitatea civilă –, presupune un anumit preț.

Responsabilitatea în dragoste trebuie dublată de exigență. Iubirea cu o dragoste relaxantă, care permite omului iubit să devină tot mai mărunț, mai crud, mai egoist – aceasta nu este iubire. Este trădare. Dragostea trebuie să fie exigentă. Nu în sens brutal, nu la modul în care procedăm adesea, cerînd să ni se facă ceea ce noi nu am fi de acord să facem,

împovărîndu-i astfel pe alții cu greutate pe care noi nu voim să le ducem. Exigența o exprimăm, mai întâi de toate, prin însuflețirea continuă a celui drag, prin încredințarea lui că este nesfârșit de prețios și de important, că dispune de toate cele necesare pentru a crește către o mai înaltă omenitate.

Pentru aceasta este nevoie de o credință nestrămutată venită din partea noastră, întrucît doar rareori apar momentele cînd în față ne răsare, poate doar pentru o clipă, imaginea omului posibil – aceasta se va întuneca în curînd: viața va înăbuși acest avînt. Atunci sînt necesare credința văzătoare, speranța nestinsă și dragostea nezdruccinată. Este nevoie atunci să-i ajutăm celui drag să crească cu toată experiența și atenția posibilă; și doar dacă vom crede astfel, fiind mereu pregătiți să ne deschidem pînă în cel din urmă punct vulnerabil și cerîndu-i celuiilalt să devină tot ceea ce poate deveni, atunci vom avea dreptul să spunem că iubim cu adevărat, iubim la modul serios, iubim ziditor: nu pentru noi, ci pentru celălalt.

Dialog despre ateism și Judecata de apoi¹

**Multiplele rădăcini ale ateismului.
Realul și tainicul. Valoarea materiei.
Experiența absenței lui Dumnezeu.
Teodiceea.**

Cred că ateismul ca și „cunoaștere prin experiență” este o neînțelegeră. Ateismul ideologic, să zicem, filosofia ateismului, poate pur și simplu să corespundă educației pe care ați primit-o, însă cînd omul spune: „Nu știu nimic despre Dumnezeu, de aceea El nu

¹ Conferință susținută la Leningrad (1982); completată cu un fragment al conferinței din Moscova (1974).

poate să existe" vădește o manieră primitivă de a vedea lucrurile. Pot să fiu orb sau surd, pot să nu am nici o idee despre muzică sau despre lumea înconjurătoare, asta nu înseamnă însă că lucrurile date nu există.

Lucrurile se complică atunci când oamenii de rea voință sau care au fost ei înșiși orbiți (există și alte motive, am să aduc un exemplu interesant) închid altora calea spre credință, străduindu-se într-un fel să omoare însăși capacitatea de a crede, reducând credința la o definiție religioasă, or, credința trebuie să ocupe în noi un domeniu mult mai extins.

Uneori însă omul poate deveni necredincios pentru a se apăra de propria conștiință. Mi-am amintit acum un caz povestit de un foarte inteligent și rafinat preot din Paris. Într-o vreme fusese ateu, adică trăia fără Dumnezeu și se considera mult prea elevat și cult pentru a gândi măcar să devină credincios. Discutând însă odată cu un preot, ajuns în Franța ca emigrant, un preot rus de la țară, fără nici o școală deosebită, după ce l-a ascultat cu atenție, acesta i-a spus două lucruri: „În primul rînd, nu este atît de important, Sașa, dacă tu crezi în Dumne-

zeu – El n-o să pătească nimic de la asta. Minunat însă este faptul că Dumnezeu crede în tine". Și i-a mai spus: „Iar tu, Sașa, mergi acasă și gîndește-te cînd și de ce ți-ai pierdut credința, în ce moment ți-a devenit necesar ca Dumnezeu să nu existe".

Sașa s-a întors acasă și a început să gîndească. Fusese încurcat de modul în care decursese discuția. Se aștepta la o pledoarie misionară sau la îndemnul de a lectura niște tratate, iar cînd colo: mergi și te descurcă! După cum mi-a povestit, a căutat mai întîi cauza în studiile de la Institutul Teologic din Paris, apoi în cele universitare din Rusia, înainte de emigrare, apoi și mai înainte, pînă a ajuns la vîrsta de șase ani. Locuia la oraș, era un băiat simpatic, mergea la biserică în fiecare duminică și era considerat un băiețuș foarte pios: venea, își făcea semnul crucii, sta în mijlocul bisericii și se ruga lui Dumnezeu. În fiecare duminică primea cîte o copeică pe care trebuia să o lase în șapca unui cerșetor orb. O puneă și intra în biserică avînd conștiința săvîrșirii unei fapte bune: arătase dragoste și atenție și se putea deci înfățișa lui Dumnezeu cu conștiința curată. Mergînd oda-

tă prin oraș împreună cu mama sa, în preajma Sărbătorilor de iarnă, a dat peste un magazin unde era un minunat căluț de lemn, care costa șase copeici. O rugase pe mamă să i-l cumpere, însă îl refuzase. Veni acasă foarte amărît. În următoarea duminică, mergînd la biserică și trecînd pe lîngă cerșetorul orb, se gîndise că dacă ar strînge șase duminici la rînd banii ar putea să-și cumpere singur căluțul. Patru duminici nu aruncă nici un ban, iar în a cincea se gîndi că dacă mai ia și o copeică din șapca cerșetorului va putea să ia calul cu două săptămîni mai devreme. Zis și făcut – îi șterpeli orbului o monedă! Intră apoi în biserică, însă simți că nu poate sta în față: dacă îl vede Dumnezeu? Și se retrase într-un colț. Întorși acasă, dădaca le povesti despre această schimbare părinților, care se bucurară nespuse: pînă acum odrasla lor era mică, creștea nemijlocit în fața lui Dumnezeu, iar acum s-a cufundat în sine, viața sa în Dumnezeu a devenit mai lăuntrică, acum el caută un loc mai retras pentru a putea în tăcere și contempla să stea în fața lui Dumnezeu (optimistă mămică!).

Sașa simțea însă că treaba e urîtă și că trebuie să se ascundă de Dumnezeu. În

curînd se întoarce de la universitate frațele său mai mare, care își însușise acolo și niște cunoștințe ateiste și care începu să-i demonstreze micuțului că Dumnezeu nu există. „M-am scăpat de asta, îmi recunosc Sașa. Dacă Dumnezeu nu există, nu are nici o importanță faptul că am luat o copeică și nu am pus cinci.” Cu aceasta începuse „ateismul” său: învățătura despre absența lui Dumnezeu o găsise drept salvare de remușcările conștiinței sale.

Așadar, atunci cînd omul spune: „Sînt necredincios” sau: „Dumnezeu nu există!” nu este nevoie de fiecare dată de o interpretare filosofică a punctului său de vedere, uneori trebuie să ne întrebăm: de unde vin astea? Nu putem acționa mereu cu întrebarea pusă lui Sașa de către preot, însă dacă doriți cu adevărat să faceți ceva pentru acest om e nevoie să vă puneți cît mai multe întrebări pentru a înțelege; căci neînțelegînd veți trage mereu pe lîngă țintă.

Într-un fel, ateismul este o nedumerire științifică, este un refuz de a cerceta întreaga realitate, este la fel de neștiințific ca și atunci cînd negăm existența muzicii în lipsa auzului. Nu poți pune pro-

blema astfel pentru un necredincios, întrucât există, desigur, un volum prea mare de material pentru a-i riposta. În esență, ateismul este refuzul de a primi mărturia măcar a istoriei, măcar a oamenilor care spun: eu știu... Din aceștia sînt mulți și printre savanți, de exemplu, Pavlov.

Un savant, chiar cît se poate de onest, observînd o taină a realității, nu va distinge în mod neapărat în ea o taină a lui Dumnezeu Însuși.

Dacă acesta se va afunda în cercetarea sa și va cugeta la ceea ce am spus mai înainte, că totuși credința nu este doar un domeniu îngust al „religioșilor”, ci o atitudine față de viață, atunci, desigur, în cercetările sale va putea găsi taina lumii create, însă aceasta îi va oferi doar posibilitatea de a-și pune noi întrebări. Cred că cei care susțin că, descoperind adîncurile universului, au ajuns la concluzia că Dumnezeu trebuie să existe au un fundament totuși instabil, întrucât a spune că ai devenit credincios este posibil în momentul în care te-ai atins de realitatea lui Dumnezeu – sau nemijlocit, sau prin alți oameni. La nivel strict logic astfel de concluzii nu pot fi făcute.

Cunosc un tînăr foarte înzestrat care a fost educat în ateism. Cînd a fost admis la facultate a închiriat o cameră din apartamentul unui credincios, care era, la rîndul său, foarte inteligent și bine instruit. Între ei s-au iscat dispute interminabile însă, întrucît tînărul nu avea pregătirea necesară, iar stăpînul era deștept și experimentat. Atunci acesta din urmă i-a spulberat primului, din perspectivă dialectică, toate obiecțiile. Tînărul se recunoscuse înfrînt și hotărî să devină credincios. S-a declarat credincios, s-a botezat, a studiat teologia, de la el se așteptau lucruri mărețe. Într-un moment dat a realizat însă că nu a traversat niciodată o experiență religioasă, că a făcut doar concluzii logice din faptul că a fost combătut logic de o persoană mai experimentată, mai inteligentă și mai instruită.

Această problemă e una foarte dificilă, căci mereu există un domeniu în care nici duhovnicul nu este sigur pînă la capăt în ce măsură acest om cunoaște un anumit lucru la nivel experimental sau nu. Și pînă nu putem găsi în om (pînă acesta nu găsește singur în el) o cunoaștere personală a lui Dumnezeu și nu din auzite, nu trebuie grăbit botezul acestuia

sau primirea în ortodoxie. În Occident ținem oamenii pe o durată îndelungată tocmai pentru a ne convinge că cel ce se botează a aflat, în limitele unei experiențe personale, că viața veșnică există.

Dar însuși Botezul poate favoriza acest lucru...

Poate favoriza, însă nu poate schimba totul. Cunosc un șir de cazuri când preoții anglicani sau catolici le spuneau pur și simplu celor necredincioși, celor ce căutau încă în beznă: „Botează-te și îți va fi dată credința”. Aceasta este o catastrofă, întrucât credința nu se dă astfel, nu se dă doar pentru că asupra omului a fost săvârșit ritualul Botezului.

Pe doi oameni ca aceștia i-am cunoscut și i-am primit în ortodoxie, însă am avut nevoie de zeci de ani de lucru cu ei ca să poată să scape de disperarea și dezamăgirea că Dumnezeu i-a mințit. Preotul le-a promis în numele lui Dumnezeu: „Vă voi cufunda în apă sfințită și veți primi credință!” I-au cufundat, dar nu s-a întâmplat absolut nimic. Cu unul dintre ei situația a fost și mai gravă: acesta era un om cu probleme de nervi și i s-a promis pe deasupra și tămăduire; însă nu a urmat nici credința, nici tămăduirea.

Nu este voie să procedăm astfel. Nu putem promite că tainele vor acționa automat. Nu sînt o injecție cu morfină, nu sînt un medicament care va acționa, oricine ai fi și oriunde. În învățătura ortodoxă se vorbește despre realitatea tainelor, adică despre faptul că taina, săvârșită de către un preot canonic și oferită omului, este reală. Euharistia, de exemplu: „Acesta este Trupul Domnului, iar Acesta – Sângele Domnului”, nu depinde de credința sau necredința celui căruia i se aduce. Este însă și o altă latură: ea este reală, însă neeficientă, întrucât nu are teren fertil care să o primească. Atunci când Apostolul Pavel spune referitor la Euharistie: „Cel ce mănîncă și bea cu nevrednicie, osîndă își mănîncă și bea”, are în vedere tocmai acestea: nu trebuie primită taina cu gîndul că poate-poate se va întîmpla totuși ceva. Pentru primirea tainei este necesar ca omul să fie flămînd de Dumnezeu. Și atunci, prin intermediul tainelor, se poate întîmpla ceea ce este imposibil să se întîmple prin intermediul dialecticii, al disputelor etc.

Ateismul este legat totuși de un profund realism față de lume. Este foarte serios acest lucru în ateism, cum serios este și faptul că

ateismul nu se poate justifica pe sine. Cred că atitudinea față de ateism din partea creștinismului trebuie să fie una cu luare-aminte.

Profesorul Frank, mi se pare, în una din recenziile sale, a spus că singurul materialism veritabil este creștinismul, întrucât noi, creștinii, credem în materie, credem că ea deține o absolută și definitivă realitate, credem în înviere, credem într-un nou cer și pământ, nu în sensul că actualele vor fi nimicite, ci că ele vor deveni noi. Ateistul nu crede în destinul materiei, pentru el materia este un fenomen ce se perindă. Budistul sau hinduistul vede materia ca pe un acoperământ ce se va destrăma odată și odată, pe când ateistul o vede ca pe o realitate ce-și mistuie sieși formele: voi trăi, voi muri, mă voi descompune în elemente; elementele există, iar eu – nu; un destin însă, o direcție, a mișcării materiei, nu poate fi întrevăzut. Astfel, materia nu are o rezolvare.

În altă ordine de idei, noi încă nu avem dezvoltată suficient o teologie a materiei. Aceasta ar trebui să ofere un sens final și materiei, nu doar istoriei. Să luăm, de pildă, învățătura despre Întrupare: Fiul lui Dumnezeu devine fiu al omului – și aici începe un proces istoric,

răscumpărarea ș.a.m.d. Prea puțin vorbim însă, mi se pare, despre faptul că „...Cuvântul S-a făcut trup” și că la un anumit moment al istoriei Însuși Dumnezeu s-a unit cu materia acestei lumi în formă de ființă umană vie – ceea ce ne arată, în fond, că materia lumii acesteia poate fi nu doar purtătoare de spirit, ci și purtătoare de Dumnezeu. În această privință aproape că nu avem concepții definite. Lucrurile merg atât de departe, încât pot deveni prejudiciabile pentru domeniul teologiei tainelor, deoarece aici afirmăm realitatea evenimentului, iar materia ce participă o vedem ca pe ceva mort. Uităm de faptul că Întruparea lui Hristos ne-a demonstrat că materia acestei lumi este capabilă de o unire cu Dumnezeu, iar ceea ce se întâmplă cu pâinea și vinul euharistic este un eveniment eshatologic, adică unul ce ține de veacul ce va să fie. Nu este o siluire magică a materiei ceea ce o preschimbă, ci este ridicarea materiei la starea ei cosmică hărăzită. Iar când Apostolul Pavel spune că va veni vremea „ca Dumnezeu să fie toate în toți”,¹ el spune, după păre-

¹ I Cor. 15, 28.

rea, mea, că tot ce este material va fi întrepătruns de Dumnezeu.

Cu regret, nu există o dispută între materialismul cel mai radical și creștinism, nu există un dialog. Există oameni care scriu cărți, dar sînt prea puține întîlniri și discuții. Există un șir de subiecte ce ne-ar putea aduna la masa discuției, nu atît pentru a ne pune de acord unii cu alții cît pentru a vorbi despre *aceleași* lucruri. Primul punct de intersecție ar fi, să zicem, omul. Teoretic, tocmai omul stă în centrul viziunilor materialiste sau al grijii materialiste. La fel e și în concepțiile creștine. Care om anume? – uite, un subiect de discuție. Un al doilea: societatea, capabilă să schimbe individul. Doar noi credem că Biserica – nu ca fenomen social, ci ca Trup al lui Hristos – ne face participanți ai firii Dumnezeiești.¹ Ar fi și acesta un subiect. Expresia lui Feuerbach: omul este ceea ce mănîncă... Noi credem că, prin Împărtășirea cu Sfintele Taine devenim ceea ce este Hristos. Încă un subiect unde am fi putut discuta, în loc să facem haz unii de alții sau să ne acuzăm reciproc. Probabil există și alte

subiecte, asupra cărora am gîndit mai puțin. Cu regret, un dialog adevărat nu are loc. Există însă atești care își doresc acest dialog, care, chiar dacă nu vor un compromis, manifestă o oarecare simpatie și interes.

Acest dialog are loc, involuntar, în interiorul sufletelor noastre, întrucît noi (vorbesc nu doar despre mine) cunoaștem ateismul printr-o experiență nemijlocită...

Știți, chestiunea ateismului este uneori foarte curioasă printre creștini, printre teologi. Cunoașteți, probabil, cîte ceva despre „moartea lui Dumnezeu”. În cel mai primitiv aspect această teologie a luat ființă odată cu spusele lui Nietzsche: „Dumnezeu a murit”. Teologia „morții lui Dumnezeu” a evoluat mult de la acest punct. Toate au început de la un sondaj în America: cîți oameni cred cu adevărat și pentru cîți Dumnezeu a „murit” în viziunea lor despre lume. Tema a fost preluată apoi de un șir de teologi care au considerat-o interesantă, însă fiecare o vede diferit. Cunoscut unul dintre acești teologi; ne-am întîlnit la o întrunire la Geneva. Tema întrunirii era închinarea la Dumnezeu. Într-un grup

¹ Vezi II Petru 1, 4.

de opt persoane, printre care și eu, începusem să discutăm ceva și ne-am dat seama că într-atît de diferite ne sînt atît metodele, cît și viziunile, încît nu eram în stare de nici un dialog – un veritabil turn Babel, cu amestecarea de rigoare a limbilor. Am hotărît să petrecem împreună toată ziua, ca să ne cunoaștem mai bine, nu în sens de fișier biografic, ci de înțelegere mai bună a experienței religioase și a viziunii celorlalți. L-am întrebat pe unul dintre ei, van Buren, care era pentru mine cel mai de neînțeles: cum vă definiți pe sine? Acesta spune: Mă consider un ateu creștin... Ce înseamnă aceasta? Prin hățișul unor anevoioase și lungi discuții am ajuns la o asemenea frază: „În experiență nu știu nimic despre înviere – eu nu am înviat. Pot să cred că Hristos a înviat, însă acest lucru încă nu a ajuns pînă la mine. Cînd mă gîndesc la locul în care mă aflu, cred că în cel mai fericit caz mă aflu în locul în care Hristos spune: „Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce m-ai părăsit? Acolo unde Hristos l-a pierdut parcă pe Dumnezeu...” Înțelegeți însă, atunci cînd spui că ești un „ateu creștin”, aceasta duce la gîndul că îl negați pe Dumne-

zeu, nu sugerează prin nimic faptul că vă situați pe tragica treaptă a experienței lui Hristos, cînd încă nu ați murit, nu ați înviat... În această teologie găsim un subiect ce poate fi exprimat prin faptul că nu cunoșc nimic din ceea ce e dincolo de cruce.

Alții ziceau: „Eu stau pe partea asta-laltă a grădinii Ghetsimani; pot să-L primesc pe Hristos, toată istoria evanghelică de pînă la Ghetsimani; nu am trăit însă nimic cu privire la Ghetsimani, înseamnă că sînt străin acestei experiențe, sînt încă de partea aceasta...” Este minunat faptul că oamenii pot atît de cinsti să recunoască aceste lucruri, intrucît adesea gîndim cu ușurință că ne aflăm de o parte sau alta a ceva, dar trăind asta doar în imaginație, la nivel emoțional.

Mai e ceva. E o părere a mea și vă voi prezenta-o așa cum pot (mai adaug doar că oameni pe deplin ortodocși, care mi-au ascultat-o, nu m-au învinuit de erezie și nu refuză să comunice cu mine), în același timp, este o viziune ceva mai neobișnuită, diferită. Mi se pare că pentru a muri cu moartea noastră, adică cu moartea care este pentru noi importantă (are pentru noi consecințe reale,

esențiale), Hristos trebuia să cuprindă unica pricină a morții – ruperea de Dumnezeu. Nu poți să mori fără a-l pierde pe Dumnezeu, iar strigătul Mîntuitorului: Dumnezeuul Meu, Dumnezeuul Meu, pentru ce m-ai părăsit? – este strigătul Omului desăvîrșit, care liber, din dragoste, a împărtășit tragedia fundamentală a omului: ruperea sa de Dumnezeu, pierderea lui Dumnezeu. Iar dacă acceptăm aceasta, putem spune că Hristos a trăit ateismul – lipsa lui Dumnezeu – (am în vedere nu ideologia, ci lipsirea reală de Dumnezeu), desdumnezeirea, a trăit-o așa cum nu o poate trăi nici un ateu, iar în acest sens nu este nici un om, fie credincios sau ateu, care să fie în afara acelei experiențe a lui Hristos, că Hristos îl cuprinde aici și pe credincios, și pe ateu, deși, desigur, ateul este un om ideologic, și nicidecum așa cum a fost Hristos în momentul morții Sale. Hristos L-a pierdut pe Dumnezeu pentru a fi solidar cu noi în ultima, unica tragedie omenească. După cum spunea Athanasie cel Mare: cele pe care nu și le-a însușit nu le-a mîntuit... Nu ne-ar fi mîntuit de la moarte dacă nu și-ar fi însușit-o. Nu ar fi putut pur și simplu

muri, murind de bună voie, dacă nu ar fi împărtășit cu noi ceea ce constituie tragedia umană, adică pierderea lui Dumnezeu, de la care mor oamenii.

În acest sens sînt profund convinși (vorbesc acum teoretic, nu am în vedere nici un ateu concret și nici o grozăvie care se întîmplă) că Hristos pe toate le ține anume în Sine și că există o taină a mîntuirii cu mult mai misterioasă, mai puțin înțeleasă decît aparența: iată, trăiește, crede în Hristos, și te vei mîntui. Există și tema ateului, tema celui fără de Dumnezeu, care se rezolvă în Hristos și nu în afara Lui.

Nu știu dacă o asemenea viziune vă îngrozește, am ajuns însă la ea treptat, prin niște trăiri foarte puternice – ei, în măsura în care pot să am trăiri...

Putem oare să vă înțelegem în sensul că Hristos, în momentul în care a trăit acest moment al părăsirii de Dumnezeu, a trăit omenitatea în cel mai adevărat sens?

Nu aș putea spune asta, întrucît omul, așa cum l-a conceput Dumnezeu, nu era rupt de El. Această rupere este rodul păcătoșeniei noastre. Hristos însă nu calcă în domeniul păcătoșeniei noastre, El nu

se împărtășește cu păcatul, ci cu urmări-le acestuia. Mi se pare că Hristos, pe de o parte, a ales o absolută solidaritate (dacă-mi permiteți acest termen mai puțin teologic) cu omul și a trebuit să trăiască împreună cu omenirea părăsirea lui Dumnezeu și pierderea lui Dumnezeu și din această cauză să moară. Pe de altă parte, El a ales o solidaritate fără compromisuri cu Dumnezeu, fapt pentru care a fost aruncat din societatea omenească și a trebuit să moară în afara zidurilor orașului omenesc, pe Golgota.

Găsim aici poate realizarea acelui lucru după care tânjea Iov: Unde se află Cel care să stea între mine și Judecătorul meu, și să pună mâna peste noi amândoi? Unde este Cel ce se va pune în mijloc, în inima tragediei, care îi desparte pe om și pe Dumnezeu?¹ Și Dumnezeu-Cuvîntul pășește în acest mijloc, intră în el în toate privințele, cu trupul și sufletul, și în Sine, înlăuntrul Său, îmbină despărțirea și împăcarea. Este pînă la capăt om și este pînă la capăt Dumnezeu; și ceea ce se petrece între om și Dumnezeu ca fenomen între două persoane, în El sînt adunate

¹ Compară Iov 9, 33.

într-o singură Persoană, și într-o singură Persoană această problemă se rezolvă. Istoriceste însă, adică fizic, ea este hotărîtă prin aruncarea lui dintre oameni și prin părăsirea de către Dumnezeu.

Mă însufletește nădejdea că ateismul, deși nu în toate elementele sale, poate fi investit cu un anumit sens. De aceea există niște căutări care trebuie săvîrșite. Nemaivorbind de faptul că foarte multe idei în ateism sînt născute nu cu privire la Dumnezeu așa cum este el, ci de imaginea pe care ne-o creăm noi despre El. Dacă am privi istoria lumii creștine ne-am cutremura. Atît de des – și în istoria țării noastre, și în Occident – ni-L imaginăm pe Dumnezeu într-un asemenea hal, încît se poate spune: eu nu pot recunoaște în El idealul meu.

Am avut odată o lecție pe tema „Dumnezeul pe Care-l pot respecta”. Dacă nu aș putea să-l respect pe Dumnezeu, nu l-aș putea nici alege ca Stăpîn al meu. Și îl pot respecta pe Dumnezeu tocmai pentru Întrupare și pentru tot ce a urmat. Iar pe un Dumnezeu de Care ți-e teamă, Care inspiră frica robului față de stăpîn – așa ceva, slavă Domnului, omul nu voiește să accepte, întrucît nici Dumnezeu

nu voiește să accepte o asemenea atitudine față de El. Dumnezeu nu ne poate accepta ca pe robi.

Am avut la universitatea din Cambridge o serie de lecții pe care le-am intitulat „Dumnezeu, așa cum îl cunosc eu”. Am ales această temă pentru a-mi permite să vorbesc doar despre cele pe care le cunosc personal, pentru a nu fi pus în situații de genul: Dumneavoastră nu ați explicat acest subiect din cutare sau cutare perspectivă, de care eu, în măsura inculturii mele, poate nici nu am auzit niciodată. Am încercat să arăt că Dumnezeu este vrednic de respectul nostru, că El nu este un Dumnezeu Căruia ne închinăm doar pentru că e Dumnezeu, ci pentru că El e un asemenea Dumnezeu, pentru Care poți să-și jertfești viața.

Teodiceea este inefficientă cel mai adesea pentru că se încearcă o justificare a lui Dumnezeu la nivelul în care Dumnezeu este văzut ca om și nu îi este lăsat nimic din măreția Dumnezeirii Sale. Desigur, Dumnezeu nu ne cere și nici nu așteaptă de la noi doar închinare. Când Apostolul Pavel spune: „sînteți casnici ai lui Dumnezeu”¹, când Hristos îi spune Mariei

¹ Efeseni 2, 19.

Magdalena după Înviere: „Mergi la frații Mei”¹, înseamnă că ne-am făcut atît de apropiați lui Dumnezeu, încît ar fi cazul să îl cunoaștem suficient de bine. Prin urmare, trebuie să cugetăm la cele pe care le cunoaștem despre Dumnezeu și să ne punem alte și alte întrebări. La fel, păcătuim atunci cînd răspundem, uneori pe negîndite, în defavoarea lui Dumnezeu, la fel ca și ateistii, întrucît nu deținem o școală a experienței. Nu cred însă că Dumnezeu se supără cînd îi spunem: „Eu nu Te înțeleg...” Îl îndreptățim adesea cu ușurință: „Sigur, sigur, sînt nevrednic...” E de la sine înțeles că cel mai adesea sîntem nevrednici, însă poți pune astea și între niște paranteze, și să-I spunem totuși lui Dumnezeu, cînd cugetăm la El sau stăm în rugăciune: „Doamne, nu te pot înțelege, și această neînțelegere stă între mine și Tine – ajută-mă!” E posibil să fi greșit ceva în deciziile noastre, însă, atîta timp cît greșeala constă în căutarea, în pipăirea răspunsului necesar, nu cădem în osîndă. Osîndirea începe atunci cînd din simplă comoditate sau din altă cauză refuzăm adevărul, pentru că ne costă prea scump să-l căutăm.

¹ Ioan 20, 17.

„Chinurile veșnice” sau „certitudinea speranței” în mîntuirea de obște?

Înalt Prea Sfințite, ce ne puteți spune despre atitudinea Dumneavoastră față de învățătura ce spune că în ultimă instanță toți păcătoșii vor fi iertați și că iadul este incompatibil cu ideea de eternitate? În particular, Berdiaev insista asupra faptului că învățătura despre iad este una mai mult psihologică decît teologică.

E un subiect colosal! În două cuvinte pot răspunde în felul următor: certitudinea mîntuirii tuturor nu o putem identifica cu o certitudine de credință, în sensul că în Sfînta Scriptură nu găsim o afirmație clară, convingătoare referitor la acest lucru; poate fi însă o certitudine a speranței, căci, cunoscîndu-L pe Dumnezeu așa cum Îl cunoaștem, avem dreptul de a nădăjdui la orice. Este foarte succint, însă exprimă suficient de exact ceea ce gîndesc eu.

Dacă e să dezvoltăm puțin subiectul, cred că pot spune cîteva lucruri de bază. În primul rînd, ceea ce ține de limbă. Cînd spunem în rusă „veșnic”¹, avem în

vedere două sensuri odată: folosim și expresia „Dumnezeu e veșnic”, dar spunem și „a trăi veacul”. În primul caz vorbim despre Dumnezeu arătînd asupra faptului că nu are nici început și nici sfîrșit, că veșnicia lui Dumnezeu este nelimitată, atemporală, supratemporală. În cel de-al doilea caz „a trăi veacul” înseamnă a trăi între niște limite de timp. Citind Sfînta Scriptură sau pe Părinții Bisericii, trebuie să înțelegem ce sens are termenul „veșnic” atribuit lui Dumnezeu sau făpturii. Veșnicia făpturii este caracterizată de parametri temporali, iar cea a lui Dumnezeu nu are nici o intersecție cu timpul. Spunînd că Dumnezeu este veșnic nu avem în vedere o durată, fie ea și infinită. Aceasta este o expresie ce înseamnă: Dumnezeu, așa cum este El.

Dacă e să ne adresăm Scripturii, adesea se vorbește despre Judecată făcînd trimitere la un text sau altul de parcă acesta ar fi unic și autosuficient. De obi-

che), observația autorului are în română aceeași valență ca și în rusă. Sensul în română, spre exemplu, a expresiilor „*cine va huli împotriva Duhului Sfînt nu are iertare în veac, ci este vinovat de osînda veșnică*” (Mr. 3, 29) sau „*viața veacului ce va să fie*” (Simbolul Credinței) explică și mai bine ambivalența termenului „veac”.

¹ Dată fiind etimologia slavă a cuvintelor „veac” și „veșnic” („vecinic” în ortografiere ve-

cei, mereu se aduce pilda despre oi și capre.¹ Dacă e să chibzuim asupra acestei pilde, mi se pare că greșim atunci când credem că sensul ei este descrierea sorții veșnice a unora sau altora. Centrul ei de greutate nu constă în faptul că unii vor merge în focul cel veșnic, iar alții în fericirea veșnică, ci arăta pe ce criterii se înfăptuiește această judecată. Citiți și veți vedea că este o temă pusă dramatic – ca o judecată. Parabola însă poate fi redusă la următoarele: dacă nu ai fost uman (nu ai cercetat bolnavii, nu ai hrănit flămânzii etc.), dacă nu ai fost om măcar, să nu-ți imaginezi că vei deveni dumnezeiesc.

Acesta este în opinia mea mai degrabă subiectul pildei decât descrierea oilor și a caprelor. Însă chiar dacă vedem pilda aceasta ca descriind criteriile judecării, după cum mi se pare mie mai aproape de adevăr, și nu despre judecata însăși, oricum trebuie să o verificăm prin comparația cu alte pilde. Cu aceeași autoritate Hristos ne spune: „Când mergi cu pîrîșul tău la dregător, dă-ți silința să te scapi de el pe cale, ca nu cumva să te tîrască la judecător, și judecătorul să te

¹ Vezi Matei 25, 31-46.

dea în mîna temnicherului, iar temnicherul să te arunce în temniță. Nu vei ieși de acolo, pînă ce nu vei plăti și cel din urmă ban”.¹ Această pildă deja nu spune nimic de faptul că păcatul își are ca rezultat chinurile veșnice. Din această dilemă catolicii conchid că oile și caprele indică iadul și raiul, iar această perioadă de întemnițare [pînă la ultimul ban – *nota trad.*] este purgatoriul. Este o invenție, justă sau nu, în orice caz, este rodul creației omenеști – acestea nu au fost spuse în Scriptură. Dacă ne uităm cu toată seriozitatea la un text, trebuie să o facem la fel și față de altele. Apostolul Pavel spune că atunci cînd toate se vor sfîrși, Hristos le va da pe toate Tatălui, „ca Dumnezeu să fie toate în toți”. Prin asta se are în vedere ceva definit: nu se spune „va fi ceva în unii” și nici „totul în cîțiva”. Și iarăși Ioan Hrisostom ne scoate la liman, explicînd că cei ce au păcătuit și vor fi capre vor fi un soi de fantome ce nu vor conține realitate și de aceea Dumnezeu va fi în toți, toți cei ce au realitate... Dacă această explicație nu ar aparține lui Ioan Hrisostom, aș spune: e

¹ Luca 12, 58-59.

o denaturare, textul nu spune nimic asemănător; este un mod de a explica, în limitele unei teologii preconceptuate, un text ce altfel nu poate fi explicat. Ar fi fost, cred însă, mai onest și mai ziditor să se spună: nu înțeleg! Ar fi fost foarte simplu: toți ar fi acceptat, întrucât nimeni nu se așteaptă să fie totul limpede pînă la capăt. Mai sînt și alte locuri, cred însă că ajung acestea trei.

Dacă e să luăm Părinții Bisericii – și teologii, și asceții –, veți vedea, în primul rînd, că aceștia au păreri diferite și, în al doilea rînd, judecîndu-se o părere sau alta, nu este judecat și autorul ei. De exemplu, părerea Sfîntului Grigorie de Nyssa despre mîntuirea de obște a fost condamnată, mai bine zis, nu a fost primită de Biserică (ea nu a fost anatemizată, însă nici nu a fost primită ca învățătură a Bisericii). Cugetînd asupra acestei păreri, vom vedea că, succint și simplificat, spune următoarele: Dumnezeu, fiind Dragoste, nu poate condamna la chinuri veșnice creația Sa; de aceea, toți vor fi iertați și vor intra cu toții în Împărăția Cerului. Aici este însă un moment moral sau, dacă doriți, amoral. Răul nu poate intra așa, pur și simplu, în Împărăția lui

Dumnezeu doar pentru că Hristos îi va spune: „Te iert”. Omul care a săvîrșit răul trebuie să se preschimbe înainte de a păși în Împărăție. Dacă veți duce în Împărăția Cerului pe cineva căruia îi sînt străine toate cele găsite acolo, acesta se va simți în iad; la fel cum ar fi cu omul care urăște muzica și pe care-l aduceți la un concert – va scrîșni de suferință, iar bunătatea dumneavoastră că l-ați lăsat să intre nu-i va ajuta la nimic.

Mai există un șir întreg de idei ce țin mai mult de meditația asupra subiectului decît de text și de nedumeririle pe care le provoacă textul. Să luăm imaginea Judecății înfricoșătoare după cum ne-o descrie Apostolul Pavel (e adevărat, nu una generală, ci luată din diferite locuri ale epistolelor sale). Va fi Judecată, iar Judecător va fi Hristos – va fi însă această Judecată asemănătoare cu o judecată normală, echitabilă? În orice țară normală există o instanță legislativă, care elaborează legi în baza unei oarecare dreptăți, posibil, a unei dreptăți doar dintr-un anume punct de vedere, însă, oricum, în baza unor principii; apoi este judecătorul, care nu este implicat în emiterea legilor și nu poate schimba această

lege, ci doar să o aplice; este acuzatorul, este avocatul și este acuzatul. Iar acum să ne gândim dacă are acest clișeu ceva în comun cu imaginea noastră despre Judecata lui Dumnezeu? Legiuitorul este Dumnezeu, judecătorul – iarăși Dumnezeu. Avocatul nostru este Hristos, răscumpărătorul – iarăși Hristos, și dacă e să se judece întregul neam omenesc, atunci și unul dintre inculpați va fi Fiul Omului, Iisus din Nazaret... Cum vi se pare această imagine? Desigur, Pavel nici nu s-a gândit vreodată să ne înfățișeze Judecata în această ordine, însă dacă tot vrem să vorbim despre justiție în formă omenască, iată, avem justiție: cine pe cine va judeca la această judecată, cine pe cine va condamna? Cine a făcut legea?

Și încă: esența Împărăției lui Dumnezeu este dragostea; esența împărăției întinericului – ura, lipsa dragostei, omorîrea dragostei. Imaginați-vă, așadar, Împărăția lui Dumnezeu în care au intrat albișorii, iar negrișorii au rămas afară – oi și capre să le zicem. Cum le va fi oare oilor în Împărăția lui Dumnezeu? Când judecăm teoretic: „oi și capre” – nu prea ne facem emoții, întrucât nu am fost niciodată nici oaie, nici capră. Dar dacă e să ne

imaginăm real: pe tine, te-au lăsat, bunăoară, să intri în Împărăție, iar pe soțul tău, pe mama ta sau pe sora ta i-au repartizat în împărăția întinericului – cum îți va fi oare ție în Împărăția lui Dumnezeu? Să ieșim din această încurcătură cum a făcut-o Toma d'Aquino (zicînd că acolo vom înțelege că Dumnezeu e drept și că tot ce face este cu dreptate) nu este posibil, nu este suficient, pentru că eu voi spune, poate, că Dumnezeu este cu dreptate în toate, însă sufletul mi se va frînge totuși. Iar dacă nu se va frînge, înseamnă că dragostea din mine nu e chiar atît de multă din moment ce pot să uit de ai mei, de cei mai apropiați, de cei ce au fost sîngele și trupul vieții mele, doar pe motiv că însumi am nimerit în rai. Dacă e să ne imaginăm asta (știți, eu gîndesc foarte primitiv, ați remarcat deja, probabil): în centru se va situa Dumnezeu, Care este dragoste, care i-a creat pe toți din dragoste, Care spune la sfîrșitul cărții lui Iona: Iată, tu plîngi pentru un vrej ce a crescut într-o noapte, iar Eu să nu plîng pentru un oraș întreg pe care Însumi l-am creat?¹ – în mijloc va sta Dumnezeu Care este Dragostea desăvîrșită, care se va gîndi

¹ Vezi Iona 4, 10-11.

nemîngîiat la cei ce au rămas în afară. Apoi urmează, în cercuri concentrice, oameni cu dragoste tot mai puțină. Aceștia vor fi tot mai calmi. Se pare că cei mai liniștiți vor fi cei din margine. Aceștia vor privi peste umăr și vor exclama bucuroși: „Slavă Domnului, nu sînt acolo!” (la fel ca și oamenii care se grăbesc să urce în ultimul moment în autobuz și se gîndesc: voi cădea sau nu?, și se bucură că au reușit să prindă autobuzul și nu au rămas jos). Aceștia sînt unici, după părerea mea, căroră le este „bine”. Iertați-mă, aceasta este o teologie proastă, însă acesta e modul în care văd eu lucrurile.

Desigur, construcții logice de acest gen nu sînt suficiente pentru a rezolva problema; sînt însă și alte întrebări. Ni se spune în Apocalipsă că judecata va veni cînd se va împlini numărul celor aleși și este adusă referitor la Israel cifra de o sută patruzeci și patru de mii.¹ Acesta e un simbolism: o sută patruzeci și patru este de douăsprezece ori doisprezece, iar doisprezece conține în sine trei și patru... Sînt niște îmbinări de cifre ce prezintă o simbolică și e limpede că acesta nu este numărul întreg al celor ce se vor

¹ Vezi Apoc. 7, 4; 14, 2.

mîntui. Altceva: cînd spunem ales, înțelegem, de obicei, privilegiat. Alesul este cel căruia i-a picat ceva foarte bun în viață. Pe cînd dacă ne gîndim la aleșii Noului Testament, conchidem că Dumnezeu și-a ales dintre oameni pe cei ce vor să-i urmeze lui Hristos pe drumul crucii. Alegerea noastră este o alegere a crucii, și nu o selectare spre măreție și tihnă. Ne putem întreba în felul următor (eu însumi nu pot răspunde): nu depinde oare mîntuirea lumii de perioada în care pămîntul îi va dăruia lui Dumnezeu pe cei ce împreună cu Hristos pot ridica păcatul lumii și să o mîntuiască? Cum însă? Iarăși aluzie și semn de întrebare.

Teologul francez Jean Danielou spune în una din cărțile sale că suferința este singurul punct de întîlnire dintre rău și nevinovăție, în sensul că răul se înfige mereu în trupul sau în sufletul omenesc și cel ce este o jertfă nevinovată, în virtutea suferinței sale, a nevinovăției sale, primește dreptul de a ierta. Hristos, murind pe cruce, a spus: „Părinte, iartă-le lor aceasta, căci nu știu ce fac...”

Dacă e să mai vorbim la acest subiect un minut-două, cred că ar fi bine să atragem atenția asupra următoarelor. Părinții Bisericii îi atribuie satanei următoare-

le cuvinte din Isaia: „Ridica-mă-voi în ceruri și mai presus de stelele Dumnezeului celui puternic voi așeza jilțul meu!”¹ Scopul satanei este de a crea o împărăție de sine stătătoare, independentă de Dumnezeu. Iadul veșnic în acest caz ar fi o victorie a lui satan: paralel cu Dumnezeu, el își va realiza ce și-a propus, va fi împăratul absolut al eternului, coeternului iad. Acest lucru nu pot să-l înțeleg.

Sînt și alte momente. Dacă e să luăm oameni ca Isaac Sirul, unele fragmente din Efrem, unele de la alți părinți, veți vedea că aceștia vedeau lucrurile cu mult mai primitiv decît versiunea „caprelor” și a „oilor”. Spre exemplu, Isaac Sirul spune: Singurul foc al iadului este dragostea Dumnezeiască... Sau – ce înseamnă „focul veșnic”? Indică oare această expresie anume durata, timpul cît va ține acest foc? Cunoaștem cu toții expresia: „a arde de rușine”: într-o singură clipă poți, într-adevăr, să arzi de rușine, și nimic nu se va adăuga la asta dacă va dura ore întregi. Momentul în care ai fost surprins și te-a copleșit rușinea are o finalitate, una extratemporală, care poate fi numită și foc veșnic, și clipă.

Iar acum cugetați înșivă la acestea și – sperați; și dacă am nădăjdui mai mult, atunci cînd dau peste noi durerea, suferința, plînsul înjosirea etc., am putea răspunde așa cum o făceau vechii creștini: Slavă lui Dumnezeu! am primit asupra acestui om, asupra acestor oameni, puterea de iertare... Cum, de asemenea, un alt suferind a scris înainte de moarte: doar mucenicul va putea în ziua Judecării celei înfricoșătoare să stea în fața preștolului și să zică: Doamne, în numele Tău și din exemplul Tău eu i-am iertat pe aceștia; Tu nu poți să-i osîndești!.. Aceasta este puterea ce ne-a fost dată de a lega și a dezlega. Și este tuturor dată! Cugetați la asta. Nu este o învățătură de credință, este nădejdea creștină sau, în orice caz, nădejdea unora dintre noi.

¹ Isaia 14, 13.

Contemplarea și practica¹

**Relația dintre contemplativ și practic.
Esența activității lui Hristos – dragostea.
Tăcerea și vorbirea.**

În Occident există în prezent două subiecte în viața spirituală care par dificile și trezesc încordare. Sînt, pe de o parte, subiectul vieții practice a creștinului, iar, pe de alta, întrebarea dacă mai e loc pentru viața contemplativă și în ce mod poate fi realizată vocația pentru viața contemplativă evitînd totodată refugiul în sine sau într-un pustiu al lucrurilor.

Și mi se pare că Evanghelia ne oferă un răspuns ziditor, minunat la această întrebare, atît doar să respectăm condiția

¹ Conferință susținută la Moscova, 1971.

de a nu defini practica și contemplarea prin noțiuni incompatibile. În caz contrar, nu vom mai putea, desigur, să le îmbinăm nicidecum.

De obicei, practica este determinată de obiectul său: activitatea medicului este grija față de bolnavi; cea a juristului este un anumit volum de muncă juridică etc. În activitatea sa, omul este deseori dat uitării, ceea ce se reține este doar fapta, munca. În afară de asta, importanța practicii în înțeles miresan, comun, este determinată de măsura succesului pe care îl provoacă. Această terminologie a succesului și a eșecului joacă acum un imens rol oriunde, întrucât este vorba de categorii umane, și nu sociale. De asemenea, ea provoacă și niște probleme imense, întrucât ghinionistul este stigmatizat atât de societate, cât și de propria sa conștiință; insuccesul însă este determinat de succes, iar acesta este, la rândul său, măsurat de criterii exterioare.

În ceea ce privește momentul contemplativ, sîntem obișnuiți că acesta este legat de un anumit mod de viață (spre exemplu, monahismul – pustie, zăvorîre, chilie, plecare din viața publică), iar viața contemplativă în vîltoarea unei activități sociale ni se pare a fi nefirească.

Aici apare o contradicție pe care sîntem obligați să o rezolvăm. Or, a fi creștin este imposibil în afara contemplării, căci nu există cunoaștere a lui Dumnezeu și comunicare cu El dacă nu există cel puțin predispoziție spre contemplare. Însăși contemplarea este un dar de la Dumnezeu; însă pornirea, predispoziția de la care contemplarea își poate lua începutul depinde semnificativ de noi înșine. Mi-am propus să cugetăm puțin la aceste lucruri, să vedem, mai întâi de toate, ce este practica pentru creștin.

Vorbind în general, tot ceea ce constituie natura creștină a omului – practica, contemplarea, rugăciunea –, toate sînt în Hristos, adică ceea ce este incompatibil și nu corespunde lui Hristos este încă necreștin în noi.

Dacă ne rugăm parcă în pofida voii lui Dumnezeu – iar asta se întîmplă cu noi mereu, atunci cînd sîntem stăpîniți de dorințe, de visuri și spunem: „Doamne, dă-mi! Dă-mi! Dă-mi!” –, știind că acestea nu corespund planului de zidire a Împărăției, ci doar planului vieții noastre personale –, atunci sîntem în afara lui Hristos sau, mai exact, ne plasăm într-o altă poziție față de El, nu mai sîntem în starea în care participăm împreună cu El la mîn-

tuirea lumii, nu mai participăm la viața lui Dumnezeu Care mîntuiește lumea. Care a fost, așadar, activitatea lui Hristos?

În primul rînd, ea nu a fost determinată de vreun obiect; ea era determinată de milă, dragoste, compătimire. Toate cazurile de vindecare pe care le găsim în Evanghelie (învierea fiului văduvei din Nain sau învierea lui Lazăr), toate minunile săvîrșite asupra naturii (cum a fost liniștirea furtunii în marea Tiberiadă) sînt determinate de un singur lucru: lui Hristos îi este milă, în cel mai puternic sens al cuvîntului, îi este milă de făptura ce piere, și atunci El intervine cu ceva, ceva ce e făcut din milă și compătimire. Însă niciodată fapta Sa nu are o valoare centrală – El nu a săvîrșit niciodată minuni de dragul minunilor. Nu și-a determinat locul său în istorie ca vindecător, ca cineva ce poate readuce natura la armonie, ca cineva ce poate preface piatra în pîine, ca cineva ce își poate lua o asemenea putere asupra omului și a lumii, încît să creeze în mod forțat Împărăția lui Dumnezeu, or, aceasta tocmai astfel nu poate fi creată.

În al doilea rînd, dacă e să ne exprimăm omenește și, implicit, întrucîtva grosier, dacă a fost pe-atunci un ghinio-

nist, atunci acesta a fost Hristos, întrucît privind viața Sa și moartea Sa din afara credinței vedem o veritabilă catastrofă. Vedem un om ce s-a înșelat toată viața referitor la Cine este El. Credea că este Dumnezeu – și s-a înșelat. Săvîrșea faptele milei, iar cei asupra cărora le săvîrșea, mai devreme sau mai tîrziu, îi întorceau spatele; iar cînd a sosit ziua în care a intrat în Ierusalim și au sosit zilele Patimilor Sale, aceeași gloată care roia în jurul Său, care aștepta de la el minuni, vindecări, milă și învățătură, s-a întors împotriva Lui; cînd, după cumplita noapte din grădina Ghetsimani, urmază Săptămîna Patimilor și, în cele din urmă, moartea (vorbesc acum ca un om ce nu cunoaște Învierea), o înfrîngere totală! A murit ca un răufăcător; nu a murit ca un erou sau ca un mucenic; nu a murit pentru vreo idee; a murit pentru că i-a fost atribuită o alterație politică, a fost considerat periculos din punct de vedere politic și social și, împreună cu doi fîlhari, a fost răstignit. Răstignirea a căpătat semnificația actuală tocmai datorită lui Hristos. Crucea constituie astăzi un simbol mareț; în acea epocă însă erau crucificați criminalii, era un echivalent al eșafodului. Priveliștea răstignirilor nu

era prin nimic deosebită, erau răstigniți mii de oameni: nimic nou, nimic extraordinar, Hristos a murit fără a se evidenția prin ceva. Oamenii se plimbau în jurul Său și cârteau: „Ei, spunei că ești Fiul lui Dumnezeu. Dacă Dumnezeu te iubește, să te scoată atunci de pe cruce. Ziceai că are o bunăvoință aparte față de Tine: coboară de pe cruce și te vom crede”...

Astfel, vorbind despre lucrarea lui Hristos, despre felul în care activa, vedem că activitatea Sa nu este determinată prin vreun obiect anume. Nu a căutat să fie nici vindecător, nici făcător de minuni și nici altceva. Singurul Lui impuls erau dragostea, compătimirea, grija, mila, ce erau într-atît de neselective, încît adesea i se reproșa că salvează niște nemernici și ticăloși care nici nu merită să le fie schimbată soarta, pentru a nu încurca restul societății. Și, pe de altă parte, a suferit eșec pe toate fronturile, a fost un ghinionist în toate.

Din această perspectivă trebuie să avem o mare atenție atunci cînd gîndim asupra activității creștine ca fiind una prielnică și de succes, îndreptată asupra unei ținte pe care o atinge, care se desfășoară astfel încît să se încununeze cu succes. Nu înseamnă că oportunitatea, suc-

cesul, consecvența nu corespund activității creștine, însă nu ele alcătuiesc esența momentului creștin, momentului lui Hristos în practică. Esența aceasta constă în faptul că Hristos în toată activitatea Sa, în fiecare cuvînt, faptă, în întreaga sa ființare exprima și făptuia la modul concret voința și dragostea lui Dumnezeu. Hristos apare aici ca o lucrare Dumnezeiască a lumii. Hristos era Dumnezeuul activ, Dumnezeu în mișcare, dinamica Dumnezeiască întrupată. Este foarte important acest lucru, întrucît nu practica în sine este trăsătura de bază a activității creștine, ci faptul că, în afară de creștin, nimeni nu poate fi mijlocitor, călăuză a intervenției directe a lui Dumnezeu, întrucît nouă ne-a fost dată o cunoaștere, o cunoaștere bine definită. Hristos ne-a spus: „De acum nu vă mai zic slugi, că sluga nu știe ce face stăpînul său, ci v-am numit pe voi prieteni, pentru că toate cîte am auzit de la Tatăl Meu vi le-am făcut cunoscute”.¹ Iată baza principală. Faptul că fiecare dintre noi, în particular, nu este în stare de acestea pornind dinlăuntrul propriei sale persoane înseamnă doar că nu deținem profunzimea împărtășirii la cugetul

¹ Ioan 15, 15.

lui Hristos, despre care vorbește Apostolul Pavel¹, nu sîntem sensibili la călăuzirea Duhului Sfînt. Principial însă, acestea nu schimbă nimic; nici fiecare creștin în parte, nici Biserica cu majusculă și nici cu cea mai mărunță minusculă, adică orice comunitate de credincioși, cît de mediocră ar părea, nu are voie să cugete altfel. Vocația noastră este să fim *locul* unde Dumnezeu acționează liber și *oamenii* prin care acționează liber.

Și aici survine întrebarea: de unde poate oare creștinul, fie o Biserică în întregime, fie cineva în particular, să fie călăuză, mijlocitor al acestei dinamici Dumnezeiești? Cred că vom găsi răspunsul tot în Evanghelie, dacă vă amintiți, Capitolul 5 de la Ioan, care se citește în timpul prohodului: „Eu nu pot să fac de la Mine nimic; precum aud, judec; dar judecata Mea este dreaptă, pentru că nu caut la voia Mea, ci voia Celui care M-a trimis”.² Asume: după cum aud, judec. Ceea ce aud – repet (și aceasta este judecata lui Dumnezeu), și fac aceasta deoarece nu caut voia Mea, nu caut să-mi exprim părerea Mea, dorința Mea. Eu ascult, iar cuvintele Mele sînt

¹ I Cor. 2, 16.

² Ioan 5, 30.

ceea ce spune Dumnezeu. Găsim aici o legătură profundă, tainică dintre adîncurile tăcerii și cuvîntul pronunțat.

Un nevoitor anonim din secolul al XI-lea, care a lăsat puține scrieri, însă interesante, spune: „Dacă avem puțină să-l numim pe bună dreptate, după Sfînta Scriptură, pe Hristos Cuvînt al lui Dumnezeu, atunci putem spune că Dumnezeu este tăcerea infinită în care El naște în curățenie...” Este important acest lucru, întrucît legătura dintre cuvînt și tăcere are o importanță deosebită. Unul dintre părinții Bisericii din epoca pustiei, Avva Pamvo, a fost chemat odată de către frați să pronunțe un cuvînt de salutare față de un episcop ce urma să vină în vizită. „Nu-i voi vorbi nimic”, răspunse avva. „De ce?, îl întrebară frații. Dacă acesta nu este în stare să-mi înțeleagă tăcerea, cu atît mai puțin îmi va înțelege cuvintele.”

Ne înșelăm atunci cînd gîndim că unii cu alții comunicăm prin vorbire. Dacă între noi nu există profunzimea tăcerii, cuvintele noastre nu exprimă nimic. Înțelegerea are loc anume la nivelul în care doi oameni se întîlnesc într-o tăcere profundă, dincolo de orice expresie verbală.

Iată, despre Hristos acest monah a zis că El este Cuvîntul care exprimă pînă la capăt conţinutul unei asemenea tăceri. Nu cuvîntul născut dintr-o larmă sufletească (cît de des vorbim nu din adîncurile, ci de la suprafaţa unei frămîntări a sufletului), ci cuvîntul care naşte, vorbind din experienţa omenească, atunci cînd omul însuşi intră în adîncul taciturn al sufletului: cînd, ca un har, asupra noastră coboară liniştea, împăcarea lăuntrică şi tăcerea. Dacă ea coboară asupra a doi oameni, aceştia nici nu pot, pentru început, să-şi vorbească, întrucît îşi dau seama că orice cuvînt va sfărîma această linişte, ea se va sparge ţandări cu un trosnet asurzitor şi nu va rămîne nimic. Pe cînd, dacă te laşi să taci tot mai departe şi mai departe, poţi atinge o asemenea linişte, încît ştii că la o asemenea profunzime a tăcerii poţi să vorbeşti fără a o încălca, ci îmbrăcînd-o pe aceasta în cuvinte. Aţi remarcat, probabil, faptul că atunci cînd vorbeşti încet, liniştit, atunci alegi cuvintele, nu laşi nimic la îndemîna întîmplării, ci laşi mai bine cuvîntul nespus decît să fie în plus, căci fiecare cuvînt trebuie să fie un adevăr despre ceea ce conţine liniştea.

Vederea lui Dumnezeu în lume.

Diverse nivele ale vieţii. Experienţa umană şi eshatologia divină.

Mă întorc la versetul: „... judecata Mea este dreaptă, pentru că nu caut la voia Mea, ci voia Celui care M-a trimis...” Hristos era într-atît de tăcut, încît putea să audă şi auzea într-atît, încît putea spune cuvinte care erau ale lui Dumnezeu. În acest sens El este Cuvîntul lui Dumnezeu în toate privinţele, fiecare cuvînt al Său este al lui Dumnezeu, şi nu doar pentru că El este Dumnezeu, ci pentru că ceea ce spune el vine din adîncurile Tatălui.

Acestea sînt valabile şi pentru acţiunile Sale. Sînt diverse momente în Evanghelie unde se spune, printre altele, şi faptul că Dumnezeu, zidind lumea şi odihnindu-se de lucrările Sale în a şaptea zi, nu a lăsat lumea la voia întîmplării. Acţiunea Sa creatoare s-a încheiat, însă continuă să lucreze pronia Sa, continuă lucrul de mîntuire a lumii. Şi mai sînt un şir de locuri care indică faptul că Dumnezeu creează şi pînă în prezent: „Tatăl Meu pînă acum lucrează; şi Eu lucrez... Fiul nu poate să facă nimic de la Sine,

dacă nu va vedea pe Tatăl făcînd; căci cele ce face Acela, acestea le face și Fiul întocmai.”¹ Iarăși vedem că ceea ce înseamnă tăcere și ascultare față de cuvînt, aici, este aprofundarea ce-i permite lui Hristos să-L vadă pe Dumnezeu lucrător, să vadă lucrarea nevăzută, dinamica divină pură în lume și să înfăptuiască, să implementeze acțiunea divină în lumea în care trăim. Iată de ce acțiunile și cuvintele lui Hristos sînt atît de desăvîrșite și iată ce reprezintă ele. Iar vocația noastră creștinească este să dobîndim cugetul lui Hristos, să fim conduși de Duhul adevărului și Duhul înfieri, să putem astfel să privim și să ascultăm, încît acțiunile noastre să fie acțiunile lui Dumnezeu Însuși, făptuite de El prin noi. Unul dintre proroci, Amos, mi se pare, spune: proroc este cel cu care Dumnezeu își împărtășește gîndurile. Sîntem chemați să fim astfel de proroci: nu în sensul în care vorbim de prorocie ca și de darul prezicerii, nu în aceasta constă prorocia. Poți să nu prezici nimic, însă dacă pronunți cuvintele lui Dumnezeu ești, din acest punct de vedere, proroc.

Acestea ne conduc spre contemplare, nu spre contemplarea, ca să zic, speciali-

zată, descrisă în viețile sfinților, în pustie, în zăvorîre, ci de acea predispoziție generală spre contemplare ce aparține fiecărui creștin – dacă acesta este cu adevărat creștin: sau ca intenție, sau ca ceva ce deja începe, sau ca ceva ce stăpînim deja. Despre o astfel de contemplare am să spun unele lucruri.

Cuvîntul „contemplare”, în sensul său strict, ascetico-mistic, se referă la contemplarea de către om a lui Dumnezeu Însuși. „Teoria” în greacă înseamnă anume contemplarea lui Dumnezeu. În sens larg însă putem înțelege această contemplare ca o vedere și a lui Dumnezeu, și a căilor Sale, și a devenirii făpturii Sale. De exemplu, Mitropolitul Filaret al Moscovei, în una din predicile sale la Nașterea Domnului, spune că cel ce are o inimă curată, privind lumea, vede harul lui Dumnezeu ce odihnește peste ea, vede parcă sclipirea acestui har. Lumea pe care o vedem mohorîță, stinsă, întinată poate fi o cale de contemplare prin făptură a prezenței lui Dumnezeu. Nu este o contemplare pură a naturii, a esenței Dumnezeiești, însă este totuși o vedere a lui Dumnezeu, pentru că anume harul Său sclipește în făptură – El.

¹ Ioan 5, 7, 20.

De aceea voi folosi termenul „contemplare a lui Dumnezeu” în acest sens mai larg.

Contemplarea presupune o anumită predispoziție a spiritului, ea presupune capacitatea de a asculta și capacitatea de a vedea. De aceea ea ne cere o predispoziție spre a dori să auzim atunci când ascultăm și să vedem atunci când privim. Pare a fi o observație cam plată, dar, de fapt, este o stare foarte rară: nu ne uităm cu scopul de a vedea și nu ascultăm cu scopul de a auzi. Vedem contururile – și nu ne oprim la nimic; ascultăm cuvintele și în spatele lor nu surprindem profunzimea simțurilor și a gândurilor. Ați observat, probabil, se întâmplă uneori să oboșim și să nu avem nici cea mai mică dorință de a participa la viața cuiva. Întîlniți pe cineva, îl întrebați: „Cum îți merge?”, iar acela, cu voce stinsă, cu o expresie moartă a feții, răspunde: „Totul e bine”. Nu vă implicați mai departe, vorbele sale sînt suficiente, sînt așteptate, vă eliberează de necesitatea de a lua asupra voastră povara lui, sînteți liberi... Dacă am fi sinceri am spune: „Nu-i adevărat, ți s-a stins privirea, ți-a murit vocea, prin toate arăți că deloc nu-i totul bine. Parcă

ai o frică în privire, poate altceva...” Am fi putut descoperi în el o viață întreagă, însă deseori nu facem asta, întrucît a vedea înseamnă a lua asupra noastră responsabilitatea, solidaritatea; înseamnă a intra astfel în viața altui om, după cum poruncește Apostolul Pavel: „Purtați-vă sarcinile unii altora”.¹

Tot astfel se poate spune că auzim și vedem în toate privințele. De aceea, cultivarea capacității de a vedea și a auzi începe nu prin deschiderea urechilor și a ochilor; ea începe în momentul în care ne hotărîm să avem o atitudine onestă, conștiincioasă față de aproapele și față de Dumnezeu – și El ne este un aproape al nostru. A asculta, a privi, a tăcea; a privi pînă cînd nu vom vedea, a asculta pînă cînd nu vom auzi; a nu ne eschiva sub nici o formă de la întrebarea apărută în fața noastră: ce este în acest om, ce este în acest Dumnezeu, ce este în acest cuvînt, ce este în această faptă?

Există oameni cărora le place natura, le plac animalele. Aceștia ies dimineața devreme în cîmp sau în pădure pentru a surprinde primele frămîntări ale naturii

¹ Galateni 6, 2.

trezite. Pentru aceasta e nevoie să se trezească înaintea fiarelor, să pătrundă neobservați, cu pas ușor, pentru a nu trezi pădurea, și să se așeze undeva la un loc dosit; să încapă în sinea lor această stare oarecum paradoxală: pe de o parte, o atenție și o acuitate a spiritului pentru a nu putea fi observat de nimeni, iar pe de o alta – o perceptibilitate, o încordare a simțirii capabilă să producă în interiorul lor ecoul a tot ce îi înconjoară. Este un paradox, în sensul că nu ne găsim aici nici în activitate și nici în pasivitate. Când sîntem pasivi, de obicei, realizăm acest fapt când pecetea pasivității s-a întipărit adînc în noi, iar a fi activ înseamnă a merge în întîmpinarea evenimentului. Nu putem merge însă în întîmpinarea unui eveniment necunoscut, a unui sunet neștiut venit dintr-o direcție neînțeleasă.

Episcopul Teofan Zăvorîtul exprima astfel această idee: în viața sa duhovnicească omul trebuie să fie aidoma unei coarde întinse, să nu fie însă întinsă prea tare, întrucît la atingerea degetelor ea va geme și se va rupe, dar nici prea slab, căci atunci va scîrîfi, va atîrna și nu va scoate nici un sunet pur. Aceasta este starea preventivă a contemplării: orice

atingere este percepută și produce un răspuns limpede, curat, înlăuntrul nostru. La nivel de rugăciune aceasta este tăcerea, la cel al practicii – capacitatea de a scruta și a pătrunde.

După cum am mai spus, în sens strict, contemplarea se referă la Dumnezeu și are loc în rugăciunea profundă, cînd Dumnezeu o dăruiește, în stările în care prezența Lui este atît de covîrșitoare, încît toate celelalte dispar din conștiință.

Pot să vă aduc un exemplu din zilele noastre. În 1930, pe Athos a murit un bătrîn călugăr rus pe nume Siluan. Despre el a fost scrisă o carte¹ în rusă și cred că unii dintre voi ați citit-o. Starețul ne scria destul de des pe cînd locuiam la Paris. Într-una dintre scrisorile sale (nu mai țin minte dacă a intrat sau nu în carte) el descria următoarea întîmplare: Siluan sta la masă împreună cu alți monahi superiori, cărora le era încredințată supravegherea lucrătorilor laici ai mănăstirii. Unul dintre monahi spune: Ascultă, părinte Siluan, ia spune ce faci tu cu lucrătorii tăi de nu stai nici o clipă la

¹ Versiunea în română: Arhim. Sofronie Saharov, *Viața și învățătura starețului Siluan Athonitul*, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.

spatele lor, iar ei lucrează neîncetat, pe cînd ai noştri, supravegheaţi din scurt, pîndesc mereu momentul să lenevească... Siluan răspunse în felul următor: „Nu fac nimic cu ei. Cînd vin dimineaţa şi-i văd mi se face milă de ei, de aceşti bieţi ţărănaşi ruşi, fiecare de nouăsprezece, douăzeci sau douăzeci şi unu de ani. Şi-au lăsat vetrele, cîmpiile şi pădurile natale; mai mult ca atît, au lăsat mame, soţii, copii nou-născuţi şi au venit pe Athos să muncească, de marea sărăcie ce o aveau acasă, pentru a cîştiga, într-un an sau doi, cîtiva bănuţi cu care se vor întoarce. Mi se face milă de ei şi le zic fiecăruia cîte un cuvînt, două, pentru a le încălzi puţin sufletul. Dau fiecăruia munca pe care o cred că-i stă în puteri, apoi plec la chilie. Iar cît timp ei lucrează, eu mă rog pentru ei...” În continuare, stareţul vorbeşte despre modul în care se roagă. „Mă pun în faţa Domnului şi încep, pur şi simplu, să-i deplîng pe fiecare dintre ei. Spun: Doamne! Uită-te la Nikolai. Are doar douăzeci de ani. Cît de trist îi este acestuia aici la noi, după ce a lăsat pe meleagurile sale, în Rusia nordică, nevasta tînăra şi pruncul de un an. Cît trebuie să-i fie de frică pentru ei, doar nu puţine se pot întîmpla; iar el

este analfabet, şi nevasta tot analfabetă, şi nu vor şti nimic un an întreg unul de celălalt, şi nu se ştie încă ce-l aşteaptă la întoarcere... Astfel, îi povestesc lui Dumnezeu despre Nikolai, despre nevasta lui, despre prunc, despre satul natal, despre frică şi, pe măsură ce mă rog mai mult, simt prezenţa lui Dumnezeu. Conştiinţa aceasta a apropierii de Dumnezeu creşte într-atît, încît la un moment dat spală aidoma unui val, totul, şi nu pot să-mi mai amintesc nici de Nikolai, nici de nevasta, copilul sau satul lui, de nimic, ci sînt purtat, ca de un curent, în adîncurile lui Dumnezeu. Şi cînd ajung un anumit punct în aceste adîncuri ale lui Dumnezeu, întîlnesc dragostea Dumnezeiască, iar în ea – şi pe Nikolai, şi pe nevasta sa, şi pe copil, şi satul natal, şi suferinţele sale şi de acum dragostea Dumnezeiască mă întoarce pe pămînt şi mă pune să mă rog. Şi iar creşte sentimentul apropierii lui Dumnezeu, şi iar mă desprind de pămînt şi mă port spre adîncimile în care întîlnesc aceiaşi oameni, pentru care Fiul lui Dumnezeu a devenit fiu al omului...”

Aici rugăciunea contemplativă începe de la ceva foarte simplu: de la milă, de la compătimirea unui om concret, nu este o

revelație Dumnezeiască referitor la ceva, este doar Nikolai, soția sa – și crește, iată, un astfel de sentiment. Acesta ni se dă doar prin rugăciune și curăția inimii, prin întreg conținutul vieții creștine.

Există și o altă cale, ca să zic așa, spre acestea. Nu o apropiere nemijlocită de Dumnezeu cel Viu, ci de cuvântul viu al lui Dumnezeu, de Sfânta Scriptură, cu condiția că o vom citi într-adevăr ca pe un cuvânt viu, ca pe o scrisoare primită de la un om foarte drag, unde fiecare cuvânt al său ne este important, însemnat, fiecare cuvânt îl vom purta în inimă ca pe un cântec. Nu despărțim această scrisoare pe silabe, nu remarcăm că aici, uite, o literă e nedeslușită, aici trebuie o virgulă, iar aici e o greșeală gramaticală. Ascultăm, citim această scrisoare și auzim întregul suflet viu. Fiecare cuvânt în parte este sărac comparativ cu ceea ce el ne poate oferi în scrisoare. Nu înseamnă să citim printre rînduri, este un alt gen de exercițiu. Printre rînduri poți citi uneori ceea ce autorul nu a pus niciodată acolo. Să citim însă cu o astfel de deschidere a inimii, cu o astfel de dragoste, cu asemenea tandrețe, încît cuvintele spuse să sune cu totul altfel; iar ele sună altfel

numai dacă iubim. Dacă nu este dragoste, atunci le citim cu un alt accent.

Mi-amintesc de cineva care a primit o telegramă de la fiu și s-a posomorît: „Privește, a lipsit trei săptămîni, nu a scris nici un cuvîntel, iar acum «Tată! Trimite niște bani!»” Soția privi telegrama și spuse: „Nu, tu n-ai citit corect; el scrie: «Tată, trimite niște bani...»”

La fel de opac sau la fel de inspirat putem citi Sfânta Scriptură. Unii să o studieze, iar alții să o primească. E esențial să învățăm să citim, să citim conștienți de faptul că Însuși Dumnezeu ni se adresează cu această scrisoare. Ce vrea El să spună sufletului meu, inimii și conștiinței mele? Spre ce mă cheamă? Nu ceva de genul: uite, selectez poruncile și le voi îndeplini, fac act de cunoștință și voi executa, căci nu așa citim scrisorile celor dragi. Să o citim ca pe o scrisoare în care suflă viața pe care o primim și căreia îi răspundem cu sufletul și trupul, cu întreaga noastră făptură.

La fel trebuie să învățăm să privim viața: atent, contemplativ. Adesea viața ni se pare o pînză nețesută pînă la capăt, la care ne uităm ca șoarecele, de sub stativă, și ne mirăm: ce nerozie! Nici desen

nu e, și firele atîrnă în dezordine... Ade-sea privim astfel viața și ni se pare atunci absurdă; o vedem ca pe reversul pînzei, unde nu e nici desen, nici țel, nici mișcare, doar niște linii monotone, întrerupte de noduri din care atîrnă fire netăiate de ață. Acest lucru se întîmplă din cauza că vedem viața la nivele diferite.

Există nivelul Divin, există nivelul omenesc, extrem de simplu, și există un nivel de mijloc, să-i spunem aici gazetăresc. Viața conform gazetei este o selecție din tot ceea ce îl poate uimi pe om. Dacă e să luăm un ziar și să încercăm să vedem cu ce seamănă ziua de astăzi în lume, vom descoperi că lumea actuală este compusă din tot soiul de conflicte. Conflicte personale (a furat, a ucis...), conflicte sociale, conflicte militare, conflicte ale naturii (cutremur, incendiu etc.). Și numai conflicte, și toate fără rezolvare. Este o vedere a lucrurilor, a țeșăturii, din perspectiva șoarecelui. Nu este nici suficient de amplă, și nici suficient de redusă. Nu este suficient de amplă, întrucît nu ne oferă cheia care ar indica perspectiva și proporțiile lucrurilor – doar atît cît să îngrozească sau să uimească lumea; și este insuficient de re-

dușă, întrucît este mai mare decît măsura omului și nu este la scară umană.

Este un alt nivel: Biblia. Sfînta Scriptură este tot o viziune asupra istoriei umane, însă dintr-o perspectivă cu totul stranie: cea a lui Dumnezeu. Citind Scriptura, vedeți, bunăoară, că regele cutare a împărătit patruzeci și șase de ani. Istoricul gîndește: „Ei, acu pot să aflu și eu cîte ceva, în patruzeci și șase de ani tot s-or fi întîmplat niște lucruri”. Biblia spune: pe vremea acestuia au început să înalțe capiști pe vîrfuri de deal și asupra Israelului s-au abătut vecinii. Și bunul nostru istoric va înălța din umeri: ce importanță are faptul că se zideau capiști? Oare toți acești patruzeci și șase de ani se reduc la atît? Chiar la atît, întrucît esența împărăției acestuia este faptul că oamenii s-au întors de la Dumnezeu și au început să ridice capiști. Pe cînd restul este lipsit de importanță, este placiditate, căci nimic nu a rămas nici din regi, nici din poporul acestora, nici din orașele lor și nici din ceea ce au zidit mîinile omenești. Dumnezeu a privit – și, cu adevărat înfiorător din această perspectivă: patruzeci și șase de ani de viață sînt doar pustietate, doar capiștile ne spun:

acesta a fost trădător, s-a întors și a pierit. Este o cu totul altă viziune asupra istoriei, este o viziune profetică, sacră. În acest sens Biblia nu poate înlocui manualul de istorie, însă ea este extrem de interesantă, întrucât, dacă e să luăm aceleași împărțire în paralel după manual și după Scriptură, vom vedea judecata omenească și cea Divină, scara umană și cea Divină, ce este important și ce nu, ce are sau ce nu are însemnătate. Aceste lucruri ne fac uneori să ne oprim și să cugetăm hotărît, căci este cu totul altceva în loc de „regele cutare...” să spui: „Ivan a trăit șase ani și tot ceea ce are importanță în viața sa este că și-a zidit, undeva în suflet, o capiște”. „Și-a făurit un idol” – cronică unei vieți întregi.

Oricum am privi istoria, din cea mai largă perspectivă sau din cea mediu-gazetărească, a șoarecului adică, uităm adesea că mai există o dimensiune, una și mai mărunță, de care rar dacă ne aducem aminte, însă în care lucrurile devin iarăși reale.

Îmi amintesc un caz din război. Cineva trăgea în noi, iar noi stăteam, cum e și normal, cît mai lipiți de pămînt. La început era neplăcut faptul că se împușcă,

însă nu poți să stai într-o încordare continuă, încordarea însăși te obligă la relaxare. Stăteam pe burtă, era luna mai, se trăgea pe deasupra capului și eu mă străduiam să stau cît mai lipit de pămînt. Priveam iarba, singurul lucru pe care-l puteam vedea. Admiram verdele succulent al ierbii și pe cele două furnici care țirau un grăuncior. M-a surprins faptul că uite, și la acest nivel este viață, o viață normală, integră. Pentru ele nu existau nici automatele, nici împușcăturile, nici războiul și nici nemții – nimic, doar o fărîmitură de ceva, care alcătua toată viața acestor furnici dimpreună cu familiile lor.

Dacă am putea fi mai atenți, am vedea, iată, chiar în cele mai dificile circumstanțe, că există totuși viață. În pofida tuturor greutăților, eu exist, eu respir, mii de lucruri se întîmplă în jurul meu, lucruri ce sînt inaccesibile nivelului mediu de viață. O astfel de viziune asupra istoriei sau a vieții particulare, familiare sau colective, la nivelul lui Dumnezeu sau, dimpotrivă, la nivelul modest, mărunț, omenesc, la care se văd doar puține lucruri, este începutul dispoziției contemplative. Or, ea presupune

o desprindere de la încordarea cotidiană, de la emoții, de la ideea că totul se reduce la mine: eu sînt în centrul lucrurilor. În jur e o lume întreagă, un univers ce se dilată continuu, iar eu sînt în centru – o mică fărîmătură, dar un centru.

În momentul cînd ne desprindem de această stare, putem vedea și putem desluși, mai întîi furnica și furnicarul, iar apoi că și cerul totuși există, și că nu se împușcă tot timpul, ci s-a tras doar o jumătate de oră, și nici n-au nimerit măcar. Vedem o mulțime de lucruri vii, simple – or, noi nu murim în fiecare clipă. Această dispoziție spre auzire, vedere, simțire de sine permite învățarea contemplării, privirii țesăturii vieții, fie proprii, străine sau colective. Și învățarea facerii faptelor doar la vremea cuvenită.

Voi explica și acest lucru printr-o ilustrație. Ați văzut, probabil, sau chiar ați participat la joc. Întîrziind, flăcăul sau fata nu se aruncă în mijloc, de teamă să nu spargă armonia, să nu încurce ritmul mișcării. Cel ce întîrzie se oprește și ascultă muzica, pînă cînd întreg ritmul, întreg cîntecul, pătrunde în el și în acest moment poate intra în horă, fără ca aceasta să se cutremure, să se spargă.

Tot așa trebuie să privim viața – a mea, a ta, a noastră: prin Scriptură, printr-o profundă con-simțire, compătimire și bucurie pentru alții, pentru a putea intra în ea fără a sparge hora.

În sfîrșit, ceea ce vreau să mai spun ține de rolul important al perceperii nou-tăților, inovațiilor. Diferența dintre înțelepciunea omenească, care ne învață și ne obligă să acționăm conform calapodului, și între înțelepciunea Dumnezeiască constă, în primul rînd, în faptul că cea omenească este bazată mereu pe experiența trecutului, fie individuală sau colectivă; poate fi vorba de o experiență scurtă, de cîteva zeci de ani, poate fi vorba și de întreg cumulul omenirii, oricum însă înțelepciunea omenească se bazează pe cele ce ne învață trecutul: dacă faci asta, o să „iasă” astalaltă. Cauzalitatea, cauza din care Dumnezeu face un anumit lucru nu se află în trecut, ci în viitor.

Să luăm, spre exemplu, acțiunea cea mai frapantă a lui Dumnezeu – Întruparea. Omul a creat iadul pe pămînt. Dumnezeu nu a stat să corecteze omul din interior, poate-poate va „ieși” ceva. E adevărat, a dat porunci, indicații, învățături, proroci etc., însă acestea nu au schimbat

iadul, ci l-a făcut doar ceva mai suportabil. Dacă e să luam linia de bază a poruncilor biblice, vedem inițial la Lameh: „răzbunarea va fi de șaptezeci de ori câte șapte!"; Sinaiul spune: „ochi pentru ochi și dinte pentru dinte" (asta nu înseamnă: lovește!, ci nu lovi mai mult decît ai primit); iar Hristos, în contrapondere cu vechiul Lameh, spune: iertați de șaptezeci de ori câte șapte. Iată calea de la răzbunarea animalică a omului la dreptatea omenească crudă, iar, mai apoi, la legea lui Hristos. Și acestea, desigur, intră în planul lui Dumnezeu.

Întruparea însă este ceva inedit. Dumnezeu ia în Sine tot ceea ce i s-a înfîmplat omului, situația aceasta fără ieșire. Din oameni căzuți nu poți face o societate de oameni mîntuiți; aceștia trebuie să se mîntuiască. Și, iată, Hristos intră în lume. Toate de câte s-a atins le-a mîntuit, le-a îndumnezeit. Dar cauza că El a devenit om nu constă în căderea omului, ci în Înviere, în Înălțare, în cea din urmă vocație a noastră de a fi părtași ai firii Dumnezeiești, de a fi trup al lui Hristos, templu al Duhului Sfînt. În acest sens, orice acțiune a creștinului are o natură eshatologică, adică este îndreptată spre

împlinirea finală a istoriei, spre Împărăția lui Dumnezeu, deja înființată. De aceea, în acțiunile lui Dumnezeu și ale sfinților săi găsim adesea lucruri imprevizibile, alogice. Din punctul de vedere al cugetului se cere să se procedeze într-un fel, iar acest sfînt, sub călăuzire Dumnezeiască, face altceva, ceva ieșit din context, absurd. În fiecare situație acesta introduce ceva absolut nou, ce pare că nu are nici o atribuție acolo, însă intervenția sa a făcut ca lucrurile să ia cu totul alt chip, unul nou. Iată unde, în opinia mea, putem lega momentul acțiunii (practicii) creștine cu cel al contemplării creștine.

Cuprins

Cuvîntul traducătorului.....	5
Despre credință	9
Dialog despre ateism și Judecata de apoi	71
Contemplarea și practica	105

Poate părea stranie o astfel de afirmație auzită din gura unui credincios, care cu inspirație și încredere apără dreptul fiecăruia la îndoială. De fapt, aceasta este doar o altă expresie a cunoscutei idei ce spune că omul trebuie să fie sincer pînă la capăt, să fie sincer în mod necondiționat, să fie mereu gata să-și pună la îndoială propria existență și propriile convingeri. Acestea sînt cu puțință atunci cînd credem că există ceva de nezdruncinat care alcătuiește obiectul căutărilor noastre. Omul se teme de îndoială doar atunci cînd i se pare că, dacă se clatină viziunea sa despre lume, atunci se clatină și întreaga realitate, se clatină totul și el nu mai are pe ce-și sprijini piciorul. Trebuie să avem onestitatea și cutezanța de a pune mereu totul sub semnul întrebării, toate punctele noastre de vedere, tot ceea ce am descoperit în viață, în numele căutării a ceea ce există cu adevărat, și nu al aflării liniștii și certitudinii.

ANTONIE BLOOM. mitronul "ul Surojului

9 789736 814387

9.00